

BERÄTTARKONST

BERÄTTARKONST

Karl-Erik Tysk (red.)

Boken är tryckt med bidrag från

Grevillis fond

Skaraborgs Akademi
Sekreterare: Karl-Erik Tysk
karlerik.tysk@gmail.com

© Författarna och Skaraborgs Akademi
Omslagsbild: Minnessten i Floby
över Johan Henric Kellgren
Tryckt av Solveigs tryckeri, Skara 2018
ISBN 978-91-974744-7-9

INNEHÅLL

Förord	6
Lars Bäckström	
Ordet i Skaraborg	7
Carl Henrik Ohlsson	
Västgötaklimax	19
Helena Stålnert	
Nyheterna – berättarkonst på sekunden	25
Sören Holmberg	
Eva var först	29
Barbro Lennéer Axelson	
Berättelsens betydelse	45
Jan Mårtenson	
Hur kan jag berätta?	59
Bengt Knutsson	
Jesus och Muhammed, forskningsarbete, Arn-väckelsen och <i>Stola rediviva</i> – en betraktelse om tron	71
Åsa Brandt	
Berättelser utan ord	83
Karl-Erik Tysk	
Kellgren och Skaraborg	91
Arne Zettersten	
Från Lichöpenglish till Globish	105
Karl-Erik Tysk	
Mellan öst och väst	121
Skaraborgs akademi 20 år	137
Författarna	147
Ledamöter i Skaraborgs Akademi	151
Hedersskaraborgare	153
Orationer och föreläsningar	155
Länsförsäkringar Skaraborgs pris	158
Skrifter utgivna av Skaraborgs Akademi	160

FÖRORD

Berättarkonst kan både handla om de berättelser andra har skapat men också vara exempel på den egna skapande verksamheten eller bådadera.

I den här boken möter vi analyser av vad det är att berätta, hur andra har gått till väga men också hur oväntade berättelser kan växa fram. Bibelns skapelseberättelse möter modern astrofysik.

På flera ställen apostroferas med rätta vår första Hedersskaraborgare, Västgöta-Bengtsson, som är en av Skaraborgs största berättare.

Inte minst dikter och brev avslöjar en sann berättarkonst. I språket, det muntliga och det skriftliga, har berättelserna under tusentals år formulerats. Här passerar inte bara svenskan revy utan lika mycket engelskan och arabiskan.

Men orden är inte alldeles nödvändiga. Bilden och musiken förmedlar också de sina berättelser utan ord. Kanske är deras betydelse idag större än någonsin. Den digitala tekniken ger oss oändliga möjligheter att variera denna konst.

Redaktören

LARS BÄCKSTRÖM

ORDET I SKARABORG

2017 årsbok, utgick från bordet i Skaraborg. Denna årsbok utgår från ordet i Skaraborg. Detta är akademins bok om berättarkonsten i Skaraborg. Det finns ett naturligt samband mellan dessa teman. Sverige har genom tiderna i grunden bestått av jordbrukare och ordbrukare.

Bönderna var jordbrukarna och ordbrukarna var ofta präster och lagmän. Men det fanns de som var både och, inte minst munkar, nunnor och sagoberättare.

Jag själv som tidigare lärare, riksdagsledamot och landshövding måste nog räknas till ordbrukarna. Men går jag bara en generation bort så var både far- och morföräldrar just bönder. Så är det ofta i Sverige man behöver blott gå några generationer bort så finner de flesta just bönder och jordbrukare.

I Skaraborgs rika jordbruksbygd finns långa berättartraditioner. Ända från Västgöotalag till än äldre fornnordiska tider. Redan i äldre Eddan finns beskrivningar och ortsnamn som man lätt finner belägg för i Skaraborgsbygder. Och i våra dagar hålls i maj en berättarfestival i Lerdala och den gamla parken Gröna Lund, i samband med Valledagarna.

När det gäller berättar- och sångarglädje kan få mäta sig med Gunnar Wennerberg från Lidköping. Hans sätt att beskriva glädjen i naturen i "Här är gudagott att vara", tror jag stammar från en dag på Munkängarna på Kinnekulle, även om han råkade vara i Uppsala när han skrev diktverket Gluntarna.

Mitt första möte som landshövding med berättarglädjen i Skaraborg kom vid min första middag där jag och min fru stod som värdpar på Marieholm, Skaraborgs läns gamla residens i Mariestad.

Jag presenterade mig och mina mål och vi åt en trevlig gemensam måltid. Vid slutet av middagen tackade fullmäktiges ordförande tillika kyrkoherden Jan Wahn för middagen och berättade följande anekdot.

Det var på den smalspåriga järnvägen, Mösamaja från Moholm till Mariestad. En bonddräng gick på i Moholm och såg en främmande karl på tåget. Det var en vikarierande rådman på väg till Mariestad. Det visste dock inte drängen, som frågade – vart kärn skulle hän. Mannen sa, – till Mariestad. Drängen frågade – hur länge han skulle vara där. Mannen sa – 14

dagar. Ja sa drängen – Då är det väl fylleböter då som han skulle sitta av.

Typiskt nog var det en kyrkoherde som berättade denna jordnära historia och som hoppades att den nye landshövdingen skulle stanna längre än 14 dagar. Det blev nio år och många besök i Skaraborgs alla kommuner. På varje plats möttes jag av berättarglädje. Det var allt från slagfärdiga politiker och företagare till professionella underhållare.

En anekdot bland många var när vården skulle diskuteras och man övervägde att pröva röntgen på djursjukhuset i Skara. Någon invände och menade att det inte var etiskt att bli röntgad i samma maskin som grisar. Då lär någon ha svarat, att kan man bli röntgad efter fyllesvin i Skövde, lär det gå bra efter grisar i Skara.

En berättelsernas mästare var Sivan i Vara. När jag mötte henne för första gången vid en konferens och kvällens ostprovning på Lumber och Karle, blev jag otroligt fascinerad. Först trodde jag att det var en skådespelare. Och det var det också på något sätt. Sällan eller aldrig har jag mött en så fantastisk berättare som samtidigt var så kunnig på sitt område. Att få höra Sivan berätta om ost och dess lagring fick mig att få en ny relation till landet som flyter av mjölk och ost, Skaraborg.

När jag sedan vid en tävling i jordsbrukkonst, bilder i skördefält som bara kunde ses från luften, fick jag möta en underhållare vid namn Börje Bapelsin.

Han fick mig nästan att tappa andan. Det var en modern form av bondkomiker med en svada och ordrikedom som fick alla moderna så kallade ståuppkomiker att verka återhållsamma.

Vi tog senare in honom som kulturinslag/underhållare vid en middag för Kronprinsessparet på Mariholm i Mariestad. Några av de andra gästerna blev först något häpna. Men Kronprinsessan skratade gott. Och snart var alla gäster med på noterna. Men kvällspressen skrev på sina löpsedlar, att det hade varit en nakenchock på residenset.

Det var dock inte fallet, utan Börje Bapelsin höll sig till spelreglerna, även om hans humor nog måste betraktas som okonventionell. Men Kronprinsessan fick ett genuint möte med modern bondkomik. När vi nästa dag med Kronprinsessparet kom till Kvänums Mat och Malt för lunch var det flera av åskådarna som ropade, – så roligt att ni hade Börje Bapelsin på er middag. De var glada över att en av deras fick vara med för att roa Kronprinsessparet.

Att det inte alltid har varit lätt att vara roare och lekare framgår också av den äldre Västgöotalagen som brukades vid alla Västgötars ting utanför Skara. Av den lagen kan man förstå att forna tiders lagmän i gamla Skaraborgsbygden också hade visst sinne för humor.

Där stadgades, på modern svenska, att om en lekare- gycklare och musikanter led en oförrätt, skulle lekaren få sin rätt genom att man tog en otämjd kviga,

smorde in svansen med fett och dessutom smorde lekarens skor med fett. Lekaren skulle sedan ta tag i kvigans svans. Kvigan fick ett rapp och kunde lekaren hålla fast fick han kvigan. Annars fick han inget. Denna lag pekar på två ting, lekare och stavmän hade föga rätt och laggivaren hade en form av elak humor.

Men sagotraditionen hölls högt i gamla tider och berättelser traderades från en generation till en annan. Skaraborgsbygden har också en berättartradition som bär västerut, från och till den Keltiska kulturen i Skottland och på Irland. Förre Biskop Wadensjö har påtalat att Skaraborg sannolikt har kristnats från Irland och Skottland, medan Mälardalen har kristnats från Bremen, Ansgar och Tyskland.

Vi vet att de runda kyrktorn som förekommer i Skaraborg är unika för Sverige, men vanliga på Irland. Vi vet också att den källa där Olof Skötkonung döptes inte hette Birgittas källa, utan Brigidas källa. Brigida är också Irlands gamla skyddshelgon.

Dessa keltiska Skaraborgska rötter och traditioner kan vi också finna i det kanske största sagoverk som vår moderna litteratur känner, Tolkiens Sagan om Ringen och andra sagor av Tolkien. Det var fantasistiskt när jag fick höra av akademins förre och numera tyvärr bortgångne preses, professor Arne Zettersten, att han haft en del i Tolkiens verk.

Han berättade för mig att han som ung språkforskare vid Oxford i England på 60-talet blivit inbjuden

till den 44 år äldre JRR Tolkien för kvälls- och helgmöten. Vid dessa möten satte Tolkien fram en flaska whisky. Sedan började Tolkien lägga ut texterna till sina fantastiska sagor och bad sin unge vän komma med inpass alltmedan flaskan tömdes. Den uppmärksamme läsaren kan också lätt hitta anknytningar till Skaraborgstraditioner som Ålbergsryttare och andra Skaraborgssägner om skatter, mäktiga hövdingar, dvärgar och troll, i Tolkiens mäktiga verk.

Att den historiska traditionen i Skaraborg är stark visas också av att Jan Guillou valde att flytta sin berättelse om Arn från Upplands slätter till Skaraborg, när han fick se en för Sverige unik kyrka tillägnad den heliga graven och en tempelriddare på väggen till Forshems medeltida kyrka.

Berättartraditionen är stark i en så gammal bygd som Skaraborg. Denna tradition bär än i dag. Den som sannolikt har gjort den största insatsen för att bevara traditionerna är Sixten Bengtsson, allas vår och hela Sveriges Västgöta-Bengtsson.

Mitt första personliga möte med honom skedde hösten 1973, när jag som ung värnpliktig skulle utbildas till underofficer på P4 i Skövde. Regementet tog hela kompaniet på en bussresa till Skaraborgs historia och nutid och Västgöta-Bengtsson var vår guide.

Det var inte bara jag som fick ta del av hans berättarkonst. Att få möta Västgöta-Bengtsson var en årlig tradition under decennier. Vissa uppgifter säger att

så många som 80 000 rekryter genom detta fick möta Skaraborgsbygden genom Västgöta-Bengtsson.

Västgöta-Bengtsson lade ner ett otroligt arbete på att samla och sprida berättelser från Västgötaland i allmänhet och Skaraborg i synnerhet. Oräkneliga är hans resor i bygd och byar för att samla in gammal västgötska i alla dess varianter. Och allra mest reste han i Skaraborgsbygd.

Sixten Västgöta-Bengtsson föddes 12 augusti 1908 och gick bort 5 november år 2000. Hans hemort här i livet var Skövde, Skaraborg och hela Västergötland.

Sixten Bengtsson föddes i Skövde. Fadern eller familjen drev en handel. I generationer tidigare var de dock bönder, i åtta generationer på samma gård, som Västgöta-Bengtsson själv berättat.

Han var som yrkesman folkskollärare, utbildad i Karlstad. Hade det funnits ett seminarium i Skövde hade han säkert gått där. Men han var mer än en vanlig folkskollärare, han var en fornfinnare och folkbildare.

Han var inte en traditionell akademiker, utan en frukt av bildningstörst och vilja att både bevara och sprida ett historiskt arv. Han var helt enkelt alltid jordnära. Kultur betyder att odla. Västgöta-Bengtsson var en sann kulturarbetare.

Hans gärning blev lång och framgångsrik. Han fick namnet Västgöta-Bengtsson under mobiliseringen. Då ingick han i en frivillig grupp av värnpliktiga som strävade att underhålla sina kamrater under den långa mobiliseringen. På en affisch från 1942

skrev hans kamrater i denna nöjespatrull, att Västgöta-Bengtsson skulle berätta och roa.

Västgöta-Bengtsson började redan i mitten av 40-talet att samla dialekter i och från Västergötland, men också berättelser från förr och anekdoter. Hans intervjuer finns nu på cirka 300 magnetofonrullar och 650 grammofonskivor på Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.

En del säger att han räddade ett språk. Han var en folkets och bygdens människa och berättare som den folkskollärare han var. För honom var inte steget långt från folkskollärare till folkbildare.

Västgöta-Bengtsson var som man säger på folkmål, "Läppalätter". Han hade lätt för att uttrycka sig så väl, så att först elever sedan en bred allmänhet ville lyssna. Sixten Bengtsson var en talare av Churchills typ, kunnig, humoristisk och slagfärdig. Precis som för Churchill var en förutsättning för detta att han var så påläst och beläst, ja besjälad av sin uppgift.

Hans formuleringskonst och glädje i ordet gjorde också att han blev inbjuden att tala i det man då kallade riksradiön. Han blev lika uppskattad i etern som han hade varit i alla bygdegårdar och Folkets hus sallar.

På detta följde flera framträdanden i det nya mediet TV, som fick fart 1958 i samband med VM i fotboll som då ägde rum i Sverige. Västgöta-Bengtsson blev också inbjuden till Hylands hörna. Det var den tidens "talkshow", ungefär våra dagars Skavlan.

Västgöta-Bengtsson tog över showen fullständigt och Hyland fick som tidningarna skrev, knappt en syl i vädret.

Västgöta-Bengtsson blev mycket populär i hela Sverige. I tidningen Röster i Radio och TV, blev han flera gånger framröstad som en av de populäraste personligheterna. Västgöta-Bengtsson blev helt enkelt en rikskändis, innan själva ordet var känt.

Det gjordes även film om Västgöta-Bengtsson. År 1955 gjordes en kortfilm som skulle visas som förspel till långfilmen "Friarannonsen", med de då mycket kända skådespelarna Elof Ahrle och Adolf Jahr. Många recensenter var nöjda med långfilmen men menade att den verkliga behållningen av föreställningen var förspelet med Västgöta-Bengtsson. Denna kortfilm kom senare att följas av filmen "På strövtåg med Västgöta-Bengtsson". En film som blev en stor succé.

Västgöta-Bengtsson var inte bara läppalätter. Han var också en bra skribent. Västgöta-Bengtssons bokproduktion omfattar cirka 20 verk. Hans första bok kom redan 1944 och bar namnet "På strövtåg i Västgötabygd". Hans sista bok, av vissa ansedd som hans kanske bästa bok, var "Västgöta-Bengtsson bläddrar i sitt livs dagbok". Den utgavs så sent som 1995.

Det tog tid, innan han fick sitt rättmätiga erkännande på den akademiska parnassen. Dock på ålderns höst, fick han uppleva detta när han blev utnämnd till filosofie hedersdoktor vid Göteborgs universitet år 1994. Han bar sin lagerkrans med stolthet

för han visste att han vunnit den kransen i den Västgötska-Skaraborgska myllan.

För att få en bild av hans berättande, ska jag ge tre exempel på sådant han samlat in eller kanske smitt själv.

En levnadsregel från en far till en son löd till exempel: "Mitt barn, du sa allti hålla däk te sanninga – såvida du ente kommer på nöket bättre." Den regeln tycks än i dag tillämpas av vissa journalister och politiker.

En typisk anekdot från marknaden är följande, ett samtal med Krestin:

– Ja du, ä här mä di ko, hälle har du länge sålt`a? – Jaa, dä harà. – Se där ja, Geck dä bra då? – Nja, bra å bra. Ja feck ju `nte dä ja hade tänkt, fast dä ha ja ju `nte tänkt heller så. Många känner säkert igen sig i denna förhandlingens ädla konst, att vara nöjd fast man inte riktigt är nöjd.

En tredje anekdot, Carl Persson i Stallerhult, bondehövding och riksdagsledamot, håller tal till kvinnan. "Di har liknat kvinnan bå ve ena ros å ena lelja. Ja vell likna`na ve ena putä kanta. Roser å leljer kan ja undvara, men utan putäter kan ja ente leva." Kan det sägas bättre, lovord till kvinnan.

Detta är tre anekdoter från Västgöta-Bengtssons ändlösa lager, samlade i hans ordlador. Västgöta-Bengtsson finns inte längre bland oss. Hans två döttrar, Ingrid Grahn och Margareta Söderström för dock arvet vidare och är ofta efterfrågade föreläsare

i ämnet, berättelser om Västgöta-Bengtsson. Det Edlund också berättar att dottern Margareta Söderström var den första vinnaren av TV-tävlingen "På spåret" 1987. Äpplet faller inte långt från trädet.

I Skövde kom för någon tid sedan ett medborgarförslag från Siv Ström om att skapa ett minnesmärke kring Västgöta-Bengtssons samhällsgärning. Förslaget tillstyrktes av en enig Kultur och Fritidsnämnd och därefter av en lika enig Kommunstyrelse, i maj 2017.

Beslutet innebar att 300 000 kronor skulle tas ur Egnelska fonden för att finansiera ett konstnärligt värdefullt verk till minne av Västgöta-Bengtsson. Av detta avsattes 200 000 kronor till konstnärlig gestaltning samt 100 000 kronor till ljudbearbetning, rättigheter till ljud och för teknik.

Verket är nu färdigställt av en av bygdens egna konstnärinnor, Moa Edlund Andersson. Invigningen planeras/ägde rum, den 4 december 2018.

Utformningen av verket utgörs av en porträttlik skulptur i hornlera, samma lera som teglet i kulturhuset. I verket ingår även keramiska tryck, fotografier av Skaraborgare-Västgötar från förr, som på detta sätt gör Västgöta-Bengtsson sällskap i konstverket.

Vid konstverket kommer det även att installeras hörlurar som ger möjlighet att ta del av Västgöta-Bengtsson, som berättare kring folkliv, anekdoter och som folkbildare. Det blir på detta sätt något av

ett multikonstverk som väl stämmer överens med doktor Sixten Västgöta-Bengtssons verk.

För att tala med Eddan, ett vet jag som aldrig dör: Domen över död man. Västgöta-Bengtsson både talade och skrev in sig för alltid, med goda ord i Västergötlands historia och kanske allra främst i Skaraborgs och Skövdes historia.

CARL HENRIK OHLSSON

VÄSTGÖTAKLIMAX

Västgötaklimax är en viktig berättarkonst som vi Skaraborgare utvecklat över tid till ett välkänt begrepp.

En västgötaklimax är enligt Wikipedia en retorisk stegring som i stället för att följas av kulmen, följs av en sats av lägre grad, exempelvis en underdrift. En västgötaklimax är synonymt med antiklimax eller en ofrivillig antiklimax med komisk effekt. Den som berättar något bygger upp en stegring som får ett snöpligt slut. Det går ut på att historien egentligen inte har någon poäng och avsaknaden av denna poäng blir just poängen.

I början av detta århundrade hade Radio Skaraborg ett mycket populärt program, som de kallade Västgötaklimax. Flera lokala komiker/stand ups tillsammans med Robert Gustafsson som draglok berättade egna eller lyssnarnas roliga historier live. Medverkande var Runo Sundberg, Claes Astin, Rolf

Ljung samt Carl Thulin från Radio Skaraborg. Succén blev stor och sporrade av detta förevigades dessa program med två cd-skivor sponsrade av Länsförsäkringar Skaraborg som vill bevara det lokala och personliga mötet, på initiativ av undertecknad. Dessa såldes slut och trycktes om och spelas än idag ute i stugorna eller i motorfordon på långfärd flitigt. Några goda exempel på Västgötaclimax ur denna programserie är följande:

På ett årsmöte för den lokala högerföreningen i Härlunda utanför Skara har ombudsmannen Lars Svedlund berättat följande från verkligheten: När man kom till valen, så föreslogs det "ömval" på varenda punkt. När man till slut kom fram till "reverssuppleanten" så föreslogs Anders i Norrgår'n och det blev klubbade för ömval. Då reste sig hans granne upp och informerade om att han dog i höstas ... Ordföranden summerade dock att "dä ä ente särskilt betungande, så vi väljer om honom ialla fall". Därmed fick föreningen en revisor på jorden och en i himlen det kommande verksamhetsåret!

En poliskonstapel stoppade en odalman på väg in till Skövde i sin bil för nykterhetskontroll. "Blås i ballongen", uppmanade konstapeln. "Hä, dä gör ja ente" upprepade den överförfriskade mannen tre gånger. Då konstaterade konstapeln krasst: "Blås i ballongen, annars gör ja dä själver, å då åker du dit i alla fall!"

Carl Thulin var ute och intervjuade gamla original på Varaslätten. Många av dessa var goda entreprenörer på den företagsamma Varaslätten. En gång intervjuade han en man som konstruerat och tillverkat trappor i hela sitt liv. I direkt-sändning frågade reportern hur många trappor han gjort i sin dag. Farbror'n tvekade med svaret varpå reportern fyllde i att han kanske gjort så många trappor så de räcker ända upp till himlen! Svaret kom blixtnabbt och dräpande: "Hä, ja gjorde ju källartrappor, sörru!!"

En tågresenär som skulle till Göteborg gick på fel tåg i Falköping. Väl på plats och när det rullat iväg frågade han den fina damen mitt emot: "Varsch ä ho på väg? Till Stockholm blev det fisförnäma svaret", varpå lokalprofilen snabbt replikerade: "Körs så utvecklinga går framåt. Vi sa åt var sett höll, men kan åka på samma tåg!"

Humor och goda historier har ju alltid varit ett signum för Skaraborgaren– en viktig del av kulturarvet. Goda berättare har i generationer fört arvet vidare. Johan Henric Kjellgren, Sixten Västgöta-Bengtsson och i nutid Robert Gustafsson är väl de mest kända goda representanterna för denna tradition. Lägg därtill t ex Mats Ljung, Farfar Lanthandlar'n Runo Sundberg, Rulle Lövgren, Jan Rippe i Galenskaparna, Birgitta Andersson, Margareta Kjellberg m fl. Den västgöte som förknippas allra mest med begreppet Västgötaklimax är nog ändå älvsborgaren Jarl

Borssén, som med sina rumphuggna repliker och sin mimik blev rikskändis efter sina insatser i bl a Partaj och Gäster med gester. Det senaste exemplet från Skaraborg är humorkollektivet Kass Humor, som gjort stor succé med sin TV-serie Uti böгда!

Själv är jag mest förtjust i följande Västgötaclimax: den första från Västgöta-Bengtsson och den andra från Thomas von Brömsen:

På ett årsmöte i Salemkyrkan i Larv, kom bygdens dotter som var volontär hem och berättade om allt elände som hon varit med om som sjuksköterska under Kongo-krisen i Afrika på 60-talet. När sista ljusbilden visats och taklamporna tändes uppmanade hon församlingen att ställa frågor. Tystnad uppstod, men längst ner i salen reste sig en gubbe yrvaket, plirade med ögonen och frågade: "Ho hade ena halter söster som hette Stava. Va blé dä å den tro?"

En handelsresande från Göteborg checkade en onsdagskväll in på Stora Hotellet i Nossebro. Upplysningsvis frågade han portiern om det fanns något nöje i tätorten denna kväll. Varpå portiern omedelbart svarade: " Hä, ho ä sjuker!"

Berättarkonst är något som du själv väljer att göra till konst. Men när du väljer att ta det en nivå högre blir det äkta konst. Ja, ungefär som med sång och musik. De flesta människor kan åtminstone hjälpligt sjunga men några vill något mer med sin sång. De börjar

träna och utveckla sin sång och så upptäcker de att andra gillar att lyssna på deras sång. På samma sätt kan du träna upp din berättarkonst. Kom dock alltid ihåg att det är själva berättelsen som är det viktiga och särskilt dess inledning och slut. Du är endast budbäraren!

I nutid har berättarkonsten allt mer övergått till story-telling. Bakom framgångssuccéerna till att Skövde blivit "the game capitol of Sweden" vid Högskolan i Skövde och Gothia Science Park med de populäraste utbildningarna respektive det häftigaste nyföretagandet i gamification, ligger mycket story-telling. Det är det moderna sättet att föra berättarkonsten i allmänhet och Västgötaklimax i synnerhet vidare i kommande generationer. Kanske vi snart får se ett nytt Skaraborgskt dataspel som heter Västgötaklimax erövra världen!

HELENA STÅLNERT

NYHETERNA – BERÄTTARKONST PÅ SEKUNDEN

Det finns en sorts berättarkonst som vi tar del av dagligen, ofta flera gånger dagligen, ofta sekundsnavbt. Det är den som förmedlas till oss från medierna, de digitala, de tryckta och de i radio och tv. De som berättar vad som händer runt knuten och i stora världen. Nu för tiden också kompletterade med personliga inlägg och berättelser från var och en som äger en mobil eller dator. Alla är numera publicister. Nyheter sprids sekundsnavbt runt jorden. Det som är sant och relevant blandas med det som är falskt och fel.

Det brukar sägas att en nyhet är det som överraskar, det oväntade. Ett känt exempel är att om en hund biter en man är det ingen nyhet. Det är det däremot om en man biter en hund. En legendarisk

chefredaktör för tidningen Veckorevyn myntade en gång begreppet "Å-fanismen". Med det menades att en bra tidning skulle överraska läsaren så att hon överraskat och förvånat utbrast: Å fan!

Detta kan i bästa fall betyda att läsaren fått ny kunskap. I sämsta fall lockats att tro på något som inte stämmer. Det sistnämnda blir dessvärre allt vanligare. Falska nyheter på Twitter får större spridning än de äkta. Ibland drivna av automatiserade konton, så kallade botar. I slutet av augusti 2018 rapporterade Totalförsvarets Forskningsinstitut, FOI, att dessa fjärrstyrda Twitter-konton, ofta invandrarkritiska, ökade markant under valrörelsens sista månader. Om mycket av politisk debatt och nyheter finns på Twitter så är det på Facebook och YouTube som den breda allmänheten finns. 80 procent av svenskarna använder idag YouTube, 70 procent Facebook. Det är också här de senaste årens mediefenomen återfinns. Här finns det svenska paret Jocke och Jonna, med runt 800 000 följare/prenumeranter. Och Therese Lindgren som regelbundet följs av cirka 700 000, främst unga tjejer. Det är fler än det antal svenskar som abonnerar på en dagstidning. Det kan också jämföras med att till exempel Skaraborgs Allehanda, som ändå är en förhållandevis stor tidning, har 16 000 abonnenter. Det är en upplaga som bara är en tredjedel av vad den var på 70-talet.

Så visst är det ett medielandskap i förändring. Den traditionella journalistiken utmanas av känslor och mystik hos youtubers, av ilske- och hatdrivna

trollfabriker på Facebook och Twitter och däremellan en massa vanliga svenssons som har sett och hört och tycker till om det mesta. Då kan man mitt i allt detta undra hur det står till med den lokala journalisten? Hur går det med berättarkonsten i de skaraborgska medierna? Jo, faktiskt ganska bra. Trots att lokalpressen drabbats hårt av att internationella jättar som Google och Facebook lagt beslag på en allt större del av annonskakan tycks de överleva. Och trots att var fjärde (!) kommun i landet saknar en regelbundet bemannad nyhetsredaktion, så ser det riktigt bra ut i de 15 skaraborgskommunerna. Av den kartläggning som Institutet för Mediestudier gjorde förra året framgår att det finns en nyhetsredaktion i alla Skaraborgs kommuner. Allra bäst är det i Skara där hela fem redaktioner är närvarande. I Lidköping, Mariestad, Skövde finns tre redaktioner. I Skaraborgs övriga kommuner finns en, i någon två redaktioner. Alla är förstås en blandning av pappersprodukter och nät-sajter.

Men det vill till att lokaltidningarna bär sig. För tidningsägarnas känslomässiga band till Skaraborg är numera begränsat. Bara Nya Lidköpingstidningen har ägare på orten. De övriga skaraborgstidningarnas ägare finns utanför det gamla länet. Ägarskapet av lokaltidningarna i Skaraborg är huvudsakligen splittrat mellan Jönköping och Karlstad. Andergruppen med säte i Karlstad äger tre av länets tidningar. Hall Media med bas i Jönköping äger fyra av

tidningarna. Ingen av tidningarna trycks heller inom Skaraborg.

Det finns anledning för oss som numera bor i storstadsregionerna att vara avundsjuka på alla lokaltidningar i Skaraborg. I Stor-Stockholmsområdet saknar i stort sett samtliga kommuner en daglig lokaltidning. Och då talar vi om kommuner som är betydligt större än de skaraborgska. Medan skaraborgarna förmodligen har ganska bra koll på vad deras lokalpolitiker heter och vad de gör, har stor-stockholmarna mycket begränsade kunskaper om sina politiska företrädare. Det påverkar förstås också trycket på politikerna och medborgarnas möjlighet att följa och granska.

Det kommer ständigt nya medier, nya kanaler, nya informationsvägar. Det viktiga är inte längre att vi håller en pappersprodukt i handen. Det viktiga är att vi kan lita på innehållet. Att det som berättas är sant, att vi inte luras av klick-jakten och nät-trollen. Att vi söker information från flera källor och inte fastnar i våra egna bubblor. Medias berättelser, de som kommer till oss digitalt, tryckt eller från radion och tv:n ska på medborgarnas uppdrag granska makten och skildra verkligheten. Då blir mediernas berättelser just så viktiga för demokratin som de ska vara.

SÖREN HOLMBERG

EVA VAR FÖRST

En biblisk skapelseberättelse

Nej, Eva var inte först. I den mest kända av alla berättelser var Eva inte etta, hon var tvåa. I Bibelns redogörelse för hur allt blev till skapade Gud först mannen Adam och sedan kvinnan Eva. Han som återgav vad Gud gjorde och placerade mannen först var Moses – föga överraskande en man. Men hans skildring av händelseförloppet i Första Moseboken är inte alldeles lätt att följa. Vi har inte en skapelseberättelse utan åtminstone två, kanske tre. Dock, i de två mest utförliga är kvinnan tvåa. Mannen skapades först. Påstod mannen Moses.

Bibeln inleds med skapelseberättelse nummer ett: "I begynnelsen skapade Gud himmel och jord. Och jorden var öde och tom, och mörker var över djupet, och Guds ande svävade över vattnet." Först skapades alltså himmel, jord och vatten.

Moses fortsätter därefter med skapelseberättelse nummer två som varade under sex dagar vartefter Gud vilade den sjunde dagen. Här får vi mer detaljer men också lite annorlunda ordningsföljd i skapandet. Dag ett skapades ljuset "Varde ljus" och Gud kallade ljuset dag och mörkret natt. Dag två skildes vatten därnere från vatten däruppe med ett valv. Gud kallade valvet himmel. Nu först på dag två skapades alltså himmeln, inte i begynnelsen som i skapelseberättelse nummer ett. Detsamma gäller vattnet som också först nu nämns (och blir till?) på dag två, inte i begynnelsen som i Moses första berättelse. Under dag tre skiljer Gud på land och hav samtidigt som han bestämmer att jorden skall grönska. Frukträd nämns speciellt. Dag fyra återvänder Gud till ljusproblematiken. "Varde på himmelens fäste ljus som skilja dagen från natten ..." Två stora ljus skapades. Ett större på dagen och ett mindre på natten. Därtill stjärnorna. Ljuset som skapades dag ett kanske var ett annat slags ljus än det som skapades dag fyra? Men troligen inte.

En mer välvillig tolkning är att Moses preciserar vad som gjordes dag ett i sin redogörelse för vad som hände dag fyra. Och med tanke på hur centralt ljus är kanske Gud behövde två dagar för att få till det som han ville. Dag fem kommer livet till. Levande varelser skapas. Först i vattnet ("de stora havsdjuren") och i luften ("bevingade fåglar"), men ännu inte på land. Men dag sex händer det. Gud säger:

”Frambringe jorden levande varelser ...” och boskapsdjur, kräddjur och vilda djur träder fram. Samma dag lite sent om sider skapar Gud människan. Födelseögonblicket skildrar Moses i kapitel 1, vers 27 på följande sätt i min gamla konfirmationsbibel: ”Och Gud skapade människan till sin avbild, till Guds avbild skapade han henne, till man och kvinna skapade han dem.” Moses nämner mannen först, men kvinnan skapas också samtidigt.

I skapelseberättelse nummer tre är kvinnan inte tillnärmelsevis lika samtida med mannen. Hon kommer till långt senare. Och efter växter och djur. Skapelseberättelse nummer tre är en rysare. Det börjar med en öde jord utan buskar och örter ”ty herren hade inte låtit regna på jorden, och ingen människa fanns, som kunde bruka jorden.” Men då steg en dimma upp från jorden och vattnade hela marken. Det möjliggjorde människosläktets tillblivelse. Enligt Moseboken kapitel 2, vers 7 använde Gud inte mun-mot-mun metoden när han blåste liv i den första människan. Han gick en annan väg: ”Och Herren Gud danade människan av stoft från jorden och inblåste livsande i hennes näsa, och så blev människan en levande varelse.” Än så länge sägs inte att den första människan var en man, även om människa på hebreiska heter adam. Att den första människan var en man framgår inte förrän i vers 15. Där placerar Gud ”mannen” i Edens lustgård. Den lustgården hade Gud skapat med ljuvliga träd att äta av, sedan han givit liv åt människan. Efter människan/mannen

skapade med andra ord Gud växterna/Edens lustgård. Dock, en ensam man är inte en lycklig man. Det insåg Gud. Mannen kunde inte vara allena. "Jag vill göra åt honom en hjälp, en sådan som honom höves." Därvid danade Gud först alla markens djur och alla himmelens fåglar. Äran att namnge dem alla fick mannen. Men någon riktig tröst var det inte för honom. Något fattades fortfarande insåg Gud. Mästerdraget blev att söva mannen, ta ett revben och bygga en kvinna av det. När Gud presenterade kvinnan för mannen första gången skall Adam, enligt Moseboken kapitel 2 vers 23, ha utbrustit: "Ja, denna är nu ben av mina ben och kött av mitt kött. Hon skall heta *maninna*, ty av man är hon tagen." "Denna" kallar han henne. Påminner om Disneys Lady och Lufsen på julafton när en av de italienska kockarna kallar Lady för "denna där". Och tur är det väl att namnet maninna inte satt sig. Kvinna känns bättre. Men faktum kvarstår. Enligt denna tredje skapelseberättelse kom kvinnan inte ens på plats två. Hon kom först på fjärde plats. Först kom mannen, sedan växterna, sedan djuren och först därefter kvinnan. Bibelns Eva var definitivt inte först. Hon är som bäst tvåa, eller till och med bara fyra. Och hon benämns initialt maninna – "ty av man är hon tagen." Inte en särdeles jämställd början.

Men när skapade Gud världen? Äldre kristendom tog den frågan på stort allvar. Beräkningar gjordes. Bibeln anger hur gamla många män blev, Adam t ex blev 930 år och hans son Set 912 år. Gubben Noak

med arken var en av de mest seglivade. Han skall ha blivit 950 år. Och så fortsätter det släktled efter släktled i Gamla Testamentet. Många mycket gamla gubbar räknas upp, och utifrån deras ålder kan man räkna sig tillbaka ända till när det hela startade. Den irländske ärkebiskopen James Ussher blev på sin tid berömd för att ha slagit fast att världen kom till år 4004 f.Kr. Inte nog med det. Han kunde fastställa själva födelsedagen. Den var den 23 oktober. Det beskedet är jag stolt över. Världen kom till på min namnsdag. Sören har namnsdag den 23 oktober och då kom allt till för 6022 år sedan.

En astrofysisk skapelseberättelse

Om man kan tro den moderna astrofysiken hade Ussher inte lite fel. Han hade enormt mycket fel. Universum, som vi känner det idag, föddes inte för 6000 år sedan. Det kom till 13,7 miljarder år tidigare. Det är den nuvarande uppskattningen med en felmarginal på ± 10 procent. Hon som slagit fast åldern heter Wendy Freedman. Hon och hennes forskargrupp gjorde det år 2001. Och än står sig uppskattningen. Professor Freedman leder idag arbetet med världens största teleskop – Giant Magellan i Chile – som skall öppna upp rymden på ett helt nytt sätt år 2021. Moses hade nog blivit lätt förvånad att höra att det är en kvinna som spelar en av huvudrollerna i kosmologins skapelsehistoria. I hans berättelse var kvinnan en bifigur.

Äran av att ha avslöjat att universum expanderar, och inte var stationärt som Einstein trodde länge, är man inte helt ense om. Amerikanen Edwin Hubble är en kandidat, ryssen Aleksandr Fridman en annan och den belgiske prästen Georges Lemaître en tredje. Fridman var nog först tidsmässigt, men han var verksam i Sovjetunionen och nådde dåligt ut. Lemaître var tidsmässigt tvåa, men skrev på franska och hade också han svårt att få sina teorier uppmärksammade. Amerikanen Hubble hade rätt språk och var verksam vid dåtidens största teleskop på Mount Wilson i Pasadena. Han fick i början mer ära än konkurrenterna. Idag ger allt fler den mesta äran till Lemaître. Han talade tidigt om en uratom som universums ursprung. Expansionen föreställde han sig som ett jättelikt fyrverkeri, och han insåg att tiden också började när det small. Lemaître talade poetiskt om den enda dagen utan gårdag.

Det Lemaître var på spåret var Stora Smällen – *Big Bang* på engelska. Det födelseögonblick som professor Freedman har fastslagit inträffade för 13,7 miljarder år sedan. Egentligen var det ingen smäll. Något hände som fick något mycket kompakt att expandera oerhört snabbt. Tid och rum som inte fanns innan skapades, och rummet utvidgades blixtnabbt till det enorma universum vi känner till idag. Han som döpte smällen till Big Bang gjorde det retsamt i en radiointervju 1949. Han hette Fred Hoyle och var skeptisk till tanken på ett expanderande universum som föddes i en Stor Smäll.

I min ungdom hemma i Skövde var astrofysikern Hoyle en av mina favoriter. Han skrev science fiction vid sidan av. Och han skrev så att man inte tyckte illa vara att man inte alltid hängde med. En sentida författare som skriver mycket läsvärt om modern astrofysik och kosmologi är Joanna Rose. Hennes bok *Kosmiskt pussel. Försöken att förstå universum* gör att man nästan förstår det oförståeliga.

Vad som hände alldeles i början när något small och började utvidga sig vet vi inte. En mycket het partikelsoppa med inslag av ljuspartiklar (fotoner) som studsade runt tror forskarna var starten. "Varde ljus" kanske inte var helt fel. Dock, det tog flera hundra tusen år innan fotonerna blev så fria att de kunde fara genom rymden. Spännande nog, under de första tre mycket varma minuterna bildades de fyra första grundämnena: först väte och i mindre omfattning dess tyngre variant deuterium, därefter helium och i mycket liten omfattning dess nära släkting litium. Observera bara fyra grundämnen. Alla andra grundämnen kom till långt senare och då tack vare heta kärnreaktioner i jättestjärnor. Kol till exempel, livets viktiga byggsten, bildades inte förrän långt efter Stora Smällen. Stjärnskapade grundämnen spreds ut i universum via stjärnvindar och supernovautbrott. Vi människor och allt annat är alltså skapat av stjärnstoft. Något uppe i himmeln är vårt ursprung. Gud enligt kristendomen, stjärnorna enligt astrofysikerna.

Men Stora Smällen har skapat mer stoft än stjärnorna. Större delen av universums massa/energi är okänd för oss – hela 95 procent är än så länge hemlighetsfull mörk materia och mörk energi. Restande 5 procent vet vi mer om. Massan i det kända universum består till 74 procent av väte, till 24 procent av helium, till 1 procent av syre och till en halv procent av vardera kol respektive andra ämnen. Stora Smällen tillverkade 98 procent, stjärnorna har därefter bidragit med bara 2 procent. Men viktiga 2 procent. Utan kol och utan syre inget liv och inga människor.

Smått fascinerande är att Moses i sin tredje skapelsehistoria berättade om fyra avgörande skapelser – först mannen, sedan växterna, sedan djuren och sist kvinnan. Astrofysikens berättelse talar också om fyra första skapelser, fyra grundämnen. Tretal brukar vara regeln i sagor och visor. Men i de stora skapelseberättelserna gäller uppenbarligen fyrtal.

Stora Smällen och den moderna kosmologins olika skapelseberättelser kan tyckas minst lika svåra att förstå – och ta till sig – som Bibelns olika skapelseberättelser. Och då har vi ändå inte närmast oss sentida teorier om flera universum, parallella universum, kvantmekanikens underligheter eller det matematiska universum som den svenske astrofysikern Max Tegmark lanserar i boken *Mitt matematiska universum*. Allt är siffror, inget annat finns. En teori som

till och med en kvantitativt orienterad samhällsforskare som jag hissnar inför. Siffror i all ära, men inte får de vara allt.

Men det är klart, tvingas man välja tror de flesta människor idag mer på den astrofysiska skapelseberättelsen än på Bibeln. Det som hände hände inte för 6000 år sedan. Om det hände för 13.7 miljarder år sedan vet vi inte säkert. Och kommer troligen aldrig säkert veta. Men jag och de flesta människor som bryr sig *tror* mycket mer på Lemaître och Wendy Freedman än på Moses och Ussher.

En storsvensk skapelseberättelse

Det hela började med att Magog och hans folk efter syndafloden vandrade norrut från Babel där ett torn just byggts. Magog var son till Jafet och sonson till Noak Arkbyggaren. Efter en lång vandring fann de en fast boning norr om Bottenviken. Senare flyttade några söderut och bosatte sig på Uppsalaslätten. Där rotade de sig och började bygga alltings urhem *Suecia Deorum Insula* (Sverige, gudarnas ö). Det blev sedan Platons Atlantis från vilket mycket av Europas folkslag och kultur stammar. Sverige var Europas urvagg. Odysseus hade seglat på Mälaren, kung Menelaos i Sparta hette i själva verket kung Menlös och var nordbo, Janustemplet i Rom var byggt efter förebild av gamla templet i Uppsala, Herkules stoder fanns vid Öresund, inte vid Gibraltar sund. Och beviset för att Atlantis verkligen var fornsverige var

uppenbart. Namnet Atlantis kunde härledas från Atlens land.

Denna fantastiska berättelse om hur Sveriges folk och kultur kom till och senare spreds över Europa och delar av Asien återfinns i en 1600-tals bok av universalgeniet Olof Rudbeck d. ä. Det magistrala verket brukar gå under namnet *Atlantica*, men hette på sin tid *Atland eller Manheim*. Storsvenskare kan det inte bli. Nationalistisk mytbildning på högsta nivå. Men en berättelse som stormakten Sverige var be-tjänt av under 1600-talet. Verket gavs också ut på latin så den storvulna bilden av Sverige som det mestas moder blev känd även utanför Norden. Ett av huvudbudskapen var att de germanska folk som krossat Rom kom från Sverige. Väst- och Östgoter utvandrade från södra Sverige och var väldiga krigare som erövrade större delen av södra Europa. Läran om de mäktiga goterna och deras överlägsna kultur brukar gå under namnet göticism. De krigiska och framgångsrika goterna var göticismens stora idoler och stormaktstidens hjältar.

Olof Rudbeck verkade vid Uppsala universitet. Han var inte bara Atlanticans författare. Han var professor i medicin och upptäckte lymfkärlen. Idag skulle han ha fått nobelpris. Anatomiska teatern ovanpå Gustavianum är hans verk liksom botaniska trädgården i Uppsala. Musikalisk var han också och skrev bland annat musiken till Karl XII:s kröning och Magnus Gabriel De la Gardies begravning. Och inte minst viktigt han var känd för att ha humor och sinne

för satir. Atlantican skrev han kanske för att roa och skojreta en adlig publik. Att kalla kung Menelaos för kung Menlös tyder på en viss distans till ämnet. Och som ett sidospår – så menlös var väl inte Menelaos. Han var en av Spartas krigare i den trojanska hästen och lyckades återerövra sin hustru Helena som Paris rövat bort.

Poeten Snoilsky uttryckte det väl när han om Atlantican sa: "Ett storverk av dårskap och snille." Måhända kunde han tillagt – "skrivet med ett satiriskt leende." Rudbecks liv slutade tragiskt. Delar av Atlantican och mycket av hans andra verk gick upp i lågor när Uppsala brann år 1702. Han var själv med och bekämpade branden, men förgäves. En stor del av hans livsverk förlorades. Några få månader efteråt gick Olof Rudbeck bort. På hans gravsten i Uppsala domkyrka står i svensk översättning från latin: "Atlantica visade att han var odödlig, att han var dödlig visar denna sten."

Så odödlig har dock inte Atlantican visat sig vara. Att Magog är alla svenskars och många européers urfader är det inte många som känner till idag. Men bland historieintresserade lever Atlantican vidare och väcker roade leenden. Det är Olof Rudbeck nöjd med. Att hans storsvenska skapelseberättelse är minst lika fantastisk, och lika otrolig som Bibelns skapelseberättelse är han säkert också nöjd med. Rudbeck liksom Moses är fantasifull, men Rudbeck har mer humor än Moses. Det är aldrig fel.

Mig bekymrar det lite dock att han på klassiskt uppsalavis lät Magogs ättlingar bosätta sig på uppsalaslätten. Det tyder på en viss närsynt lokalpatriotism. En närsynt lokalpatriotism som många uppsalalärde ådagalagt sedan Rudbecks dagar. Naturligtvis kom Magogs vandrande släktingar till västgötslätten och byggde där i Skaraborg det som senare blev Svea Rikes vagga. Uppsalaslätten låg väl under vatten när Magogs folk kom vandrande.

En skaraborgsk berättelse

Vår skaraborgska berättelse är inte en grandios skapelsehistoria. Den är mer jordnära, dessutom förståelig, men samtidigt förunderlig. Och nu kommer Eva att vara först. Det är märkligt. För i de svunna tider vi kommer att tala om var det sällan kvinnor fick vara med. Men det lyckades vår Eva med.

Hon föddes i den grevliga familjen De la Gardie. Året var 1724. Namnet förpliktigade. Släkten De la Gardie var en av de absolut ledande i Sverige. Dock, hon var inte besläktad i rakt nedstigande led med Pontus, Jacob och Magnus Gabriel De la Gardie. Hon var brorsondotter till den kände men mot slutet av sitt liv misslyckade Magnus Gabriel. Hennes namn var Eva och när hon sexton år gammal gifte sig fint med ett äldre riksråd tillika greve fick hon efternamnet Ekeblad. Som hemgift fick hon bland annat slotet Mariedal i Skaraborg. Mannen Claes Ekeblad ägde därtill Stola herrgård utanför Lidköping. Unga

grevinnan Eva hamnade i den skaraborgska myllan. Och det mycket påtagligt. Mannen var riksråd och reste mycket och var oftast i Stockholm. Eva fick ta hand om godsen. Men inte hela tiden. Hon var också ofta i Stockholm och var värdinna i det Ekebladska huset. Det låg mitt i stan där operan nu ligger. Om-dömet om henne var gott. En fru till en spansk minister lär ha sagt att hon var känd som "en av de få societetsdamer vars heder ansågs vara obefläckad."

Nu inträffar det märkliga. Efterfrågan på brännvin var på väg upp. Att göra brännvin på spannmål som man kan baka bröd av tog maten ur mun på fattiga och hungriga människor. Nybildade Kungliga Vetenskapsakademien från år 1739 undrade därför om inte potatis kunde användas istället för säd. På hösten 1748 inkom till Akademien en redogörelse för hur potatis kunde omvandlas till stärkelse och puder. Och det framgick att man också kunde framställa brännvin av potatisen. Bakom skrivelsen stod unga Eva Ekeblad 24 år. Hon hade experimenterat på godsen och lyckats få resultat. Två herrar fick i uppdrag att utvärdera, en av dem hette Jonas Alströmer, den andra Jacob Faggot. Utlåtandet blev positivt. Evas experiment och metod fungerade. Riksrådet Nils Palmstierna rekommenderade att hon skulle väljas i Akademien: "... om icke akademien kunde kalla till ledamöter vittra fruntimmer, vilket ej skall vara obrukeligt i utländska societeter, ... i anledning av den synnerliga håg hon haver för försöks anställande." Och så skedde i december 1748. Eva Ekeblad

blev invald som första kvinna i Kungliga Vetenskapsakademien.

Åren därefter fortsatte Eva Ekeblad att sända in forskningsrön hon gjort till Akademien. Hon levererade bland annat ny kunskap om bomullsblekning. Några sammanträden uppe i Stockholm tycks hon dock inte ha deltagit i. Sin sista forskningsrapport sände Eva in i april 1752. Hädanefter är det skötseln av godsen i Skaraborg, värdinneskapet i det Ekebladska huset och fortsatt barnafödande som gäller. Under tolv år mellan 1742 och 1754 föder Eva Ekeblad sju barn. Familjen var lyckligt lottad. Hela sex barn överlever till vuxen ålder.

Rättvis men något auktoritär var bedömningen av hennes styre av godsen i Skaraborg. Efter makens död 1771 tillbringade Eva alltmer tid på Mariedals slott. Hennes sista år blev inte bra. Hon var mycket sjuklig och dessutom i osämja med sin ende son. Våren 1786 gick Eva Ekeblad bort 61 år gammal. Hon somnade in i Lidköping där Stola herrgård är belägen. En av Sveriges och Skaraborgs stora! Hon hette Eva och hon var först.

Det skulle dröja över 200 år innan nästa kvinna valdes in i Kungliga Vetenskapsakademien. Det skedde år 1951 då Lise Meitner kom in som inhemsk ledamot, som utländsk ledamot hade hon blivit invald 1945. Lise Meitner var kärnfysiker och var en av de första att förstå och teoretiskt beskriva atomklyvning. Hon flydde till Sverige från Nazityskland 1938. Ursprungligen kom Meitner från Österrike och hade

judisk bakgrund. I Kungälv utanför Göteborg hjälpte hon brevlades sin forskarkollega Otto Hahn i Berlin att tolka de experiment de tillsammans arbetade med. Resultaten gav Otto Hahn 1944 års nobelpris utdelat efter kriget 1945. Lise Meitner fick inte dela priset. Ett av de större felbesluten Kungliga Vetenskapsakademien tagit. Lise var först, men fick inget pris.

Sett i detta ljus är det inte så lite fantastiskt att akademien kunde göra rätt två hundra år tidigare och välja in Eva Ekeblad. På 1940-talet, efter två hundra år utan någon kvinna invald, lyckades Akademien missa att ge nobelpriset till en av 1900-talets stora kärnfysiker. Hon råkade vara kvinna.

Moses placerade kvinnan som tvåa. Vetenskapsakademien placerade ingen kvinna alls under två hundra år. Och när de skulle placera en kvinna som klar etta blev det en man som fick pris. Det som Eva Ekeblad och Kungliga Vetenskapsakademien lyckades med 1748 blir allt märkligare. En slags skapelseberättelse.

BARBRO LENNÉER AXELSON

BERÄTTELSENS BETYDELSE

I verkligheten har ingenting hänt förrän det blivit beskrivet
Virginia Wolff

Berättat för varandra har människor gjort i alla tider. Vi lever numera också ständigt omgivna av myriader av berättelser förmedlade genom böcker, musik, filmer, TV, teater... eller kanske som åhörare på en lokal Berättelseafton som blivit populärt på sina håll under senare år.

Några väsentliga drag gör en berättelse till just en berättelse. Den byggs upp av händelser, som sker i en viss ordning och i ett visst sammanhang, är orsakade av något eller någon, upplevd av någon och som framställs av någon, berättarjaget. Spänning innebär att alla historier får inget svar förrän i slutet av berättelsen. Att skapa engagemang genom olika slags känslor är den starkaste ingrediensen i allt från sagor till goda berättelser överhuvudtaget (Toolan

1988). På Aristoteles tid dominerades berättelser av tragedier och komedier. Av de känslor som en tragedi ska väcka hos läsaren eller betraktaren är den ena förbarmande för att man ska kunna känna empati med huvudpersonen. Den andra är rädsla för att läsaren eller åhöraren ska undvika att upprepa samma misstag. En tredje viktig ingrediens är katarsis, den reningsprocess som kontakten med en tragedi ska väcka.

Psykoanalytikern Stefi Pedersen hade följande tankar:

” ... Vi måste också vara berättande i vårt grundförhållande till oss själva. Utan berättelsen är vi hemlösa bortom tid och rum ... Även i ensamheten är vi inbäddade i berättelser som tröst och närhet. Vi behöver det kontinuerliga talet, den ständiga dikten. Och vi behöver göra som barnet: berätta där vi går och där vi leker, tala, tala, tala ... Det är det som är vår mänsklighet” (Nerman 1980).

Kunskap fördjupas

Goda berättelser fyller allehanda funktioner. De kan roa, glädja, underhålla, inspirera, oroa, förskräcka, informera, vägleda, trösta, och inte minst ge hopp... De fördjupar dessutom våra kunskaper på olika områden.

Barn bearbetar steg för steg sina intryck genom små miniberättelser. Som sedan nyanseras av alla

möjliga och omöjliga frågor som de ställer. Kompetensen att beskriva sig själv och skildra känslor och upplevelser genom att just berätta är av stor betydelse för identitetsbildningen. Självvet stärks och grunden läggs allt starkare för barnets självkänsla och självförtroende.

Genom historien har det funnits två självklara sätt att lära andra, genom att i konkret handling visa och genom att berätta. Människans minne är gjort för att komma ihåg berättelser. Dessa hjälper oss att få kunskap att hänga samman och är underskattade pedagogiska verktyg, framhåller filosofen Peter Gärdenfors (2010). "Skolans instrumentella syn på kunskap – att den ska vara nyttig – har lett till att berättandet har nedvärderats. De stora orsakssammanhangen blir dock tydligare när de fogas in i en berättelse. De lärare som jag minns bäst från min egen skoltid är de lärare som var goda berättare."

Vidare skriver han att Selma Lagerlöfs Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige ses främst som en saga men är ett fantastiskt läromedel i geografi. Sagans form gör att läsaren lär sig utan att behöva anstränga sig. Det är inte frågan om att "plugga in" en geografibok. De fakta som saknas kan man lätt få tag i på andra håll.

Det finns en rad olika berättelseformer; en av dem är personberättelser; "vet ni vad som hände mej igår när jag..." Dessa kommer till uttryck i allehanda sammanhang, på tu man hand, kring ett middagsbord, på en kafferast på jobbet... Miniberättelser av detta

slag är den dominerande kommunikationen människor emellan.

Livsberättelser är bredare till formen. Radioprogrammet "Sommar i P1" bygger i hög grad på sådana, ofta med inslag av självupplevda tragedier och trauman under barndomsåren. Ibland känns det som att sommarvärdarna försöker "toppa" varandra i att ha varit med om "det värsta". En del är säkert medvetna om att berättelser om kriser och konflikter, som i så hög grad domineras av starka känslor, fångar omgivningens intresse betydligt både lättare och starkare än genom harmoniberättelser.

Ett annat exempel är de otaliga berättelser som sker också inom vården när patienter levererar sina sjukdomsberättelser. I takt med åldern ökar dessa samtal även i de flestas umgänge. "Man ska inte prata sjukdomar" säger en del. Varför inte? Det är en väsentlig del av verklighetsanpassningen i detta livs-skede. Man kan lära sig mycket av andras erfarenheter. Förutsatt att gnället som ton inte tar överhanden.

Sagoläsning

När Albert Einstein fick frågan hur samhället skulle rusta sig för framtiden, svarade han: "Läs för barnen!" De berättelser som barn först möter är sagorna. Läsningen hjälper barnen att förstå och skapa en bild av världen de lever i.

Högläsningstiden hemma i familjerna har dock halverats de senaste två årtiondena. Barn och unga tillbringar istället ofantligt mycket tid framför pad-dor, datorer och tv-spel i stället för med en bok på egen hand eller med en vuxen.

En saga bygger på fantasifulla sätt på händelser med ett mestadels lyckligt slut. Sagor handlar ofta om moraliska värderingar som t ex hjälpsamhet, mod och rättvisa. Sagor kan också bidra till psykisk läkning. Hur många barn har inte fått tröst och stöd kring frågor om döden genom Astrid Lindgrens Bröderna Lejonhjärta och Nangijala.

De traditionella sagorna handlar ofta om kampen mellan det onda och det goda. Ofta är det en prins eller prinsessa som representerar det goda. Häxan eller draken får ofta stå för det onda. Det goda vinner alltid. Men barn måste också få vara i kontakt med livets mörka sidor, men med ett successivt lyckligt slut så att de förstår att även om vi går igenom något svårt så kan det bli bra igen, säger barnboksförfattaren Jessica Hardiman.

Mitt ena barnbarn, då 7 år, blev trött på vuxnas sagoläsning under en period. Hon hade blivit stor och ville läsa tyst för sig själv. Men hon hittade en lösning "Om du tycker det är så kul farmor med sa-gor så kan jag läsa för dej". Sagt och gjort. Det var ljuvligt att under en period då och då få somna till sagor från en barnröst.

Lokala berättelser

Berättelser kan delas in i olika kategorier. Lokala berättelser benämns de framställningar som anknyter tätt till både historier och nutid i en speciell bygd eller stad. De utgör ofta en blandning av skrönor och fakta. Inte minst när det gäller persongalleriet. Många original lever kvar ute i bygderna genom historier om dem som sedan återberättas generation efter generation. De närmar sig med tiden karaktären "sagor för vuxna".

I böckerna som Skaraborgsakademin har gett ut finns många exempel på lokala berättelser; slaget vid Lena, om sällsynta växter och blommor, olika matkulturer, skaraborgares mentalitet, skaraborgaren som entreprenör m. m. Ett syfte med Skaraborgsakademin är att bevara berättelser från olika trakter mellan Vänern och Vättern till eftervärlden. Flera som utnämnts till hedersskaraborgare av akademien har gjort sig kända som mycket skickliga berättare inom olika genrer.

Sixten Västgöta-Bengtsson är naturligtvis ett självklart exempel på en lokal och fenomenal berättare. Han var en kunskapsambassadör för länet också runt om i landet. Västgötdialekten var en av hans specialiteter. Han nådde flera tusen militärer under alla de år som han underhöll busslaster av meniga på guidade turer genom bygden.

Ett annat exempel på lokala berättelser i Skaraborg är att snart varje by inte bara har sin egen kyrka

utan också har skapat innehållsrika böcker som täcker både historien bakåt och nutiden. Dessa har kommit till genom flerårigt idogt arbete i hembygdsföreningarna och med stöd av bildningsförbund. Vackra inbundna böcker om Dala Socken och om byn Kungslena har jag själv nöjet att äga.

Framgångsberättelser

Dessa kan självklart handla om personer men förknippas mycket ofta med kombinationen person/företag som lyckats osedvanligt väl - och under lång tid, dvs de uppfyller kriteriet på hållbar utveckling. Flera exempel på framgångsberättelser i Skaraborg har skildrats i våra böcker. Berättelser av detta slag är viktiga som inspirationskällor inte minst för alla ungdomar som vill omsätta sina drömmar och åstadkomma något.

Berättelsen om IKEA tillhör nog de mest välkända när det gäller framgångsrika företagsberättelser, inte bara i vårt land utan också globalt.

Framgångshistorier handlar ofta om en "self made man" – som tagit sej upp ur fattigdom och med stor envishet och kreativitet lyckats skapa något framgångsrikt, gärna något som vanligt folk har både nytta och glädje av. Männen är än så länge i majoritet i dessa framgångssagor men jag har med intresse noterat att allt oftare skildras – och belönas – också flera

invandrarkvinnor som byggt upp lyckosamma företag, ofta inom vårdbranschen. De har ofta med sig en småskalig entreprenörsanda från sina hemländer.

Vad krävs för att skapa framgång förutom en eller flera hit-produkter som bryter igenom, undrar kanske någon läsare. Ingvar Kamprad hade många råd i de föreläsningar han höll, bland annat följande:

- Var alltid på väg. Nöjdhetsskänsla är ett sömnpiller.
- Kompensera dina egna brister genom samarbete med dem som är olika dej själv.
- Se upp med erfarenhet eftersom den ofta förhindrar nytänkande.
- Arbeta positivt. Det negativa ger dig bara magsår.
- Medge dina fiaskon. Försök inte bortförklara dem.
- Diskutera, motivera och sälj in. Men när beslut är fattat, då är det bara genomförandet som räknas.
- "Bry dig om" dina medarbetare. De är din viktigaste resurs. Se till att alla har kul på jobbet.
- Grunden för att lyckas med ett företag är att se ärligt på sin egen person och att fördjupa sin självkänedom.
- Det finns ingen bättre uppfostran än goda föredömen. Vi behöver alla någon som vi kan härma.

IKEA har också blivit uppmärksammat genom att Kamprad donerade mycket stora belopp för att stödja det goda i sitt hemlandskap, Småland; bland annat till demensvård och för satsning på äldres gemenskap i olika former. Framgångssagor är idag en omöjlighet utan investering också i ideella projekt.

Misslyckanden

Vissa berättelser får endast en mycket begränsad skara ta del av. Kanske ingen? Dit hör misslyckanden av olika slag; de sanna orsakerna till en skilsmässa, misslyckanden i jobbet eller än värre som förälder. Liknande situationer liksom missbruk tillhör det tabubelagda. Psykisk ohälsa är ett annat minerat område som fått stor uppmärksamhet under senare år som ett av våra stora folkhälsoproblem.

Alla har inte hoppet om att bli förstådda av sina medmänniskor. Många berättelser kring ovanstående teman innehåller därför döljandestrategier. Personen ifråga "håller masken" kring sina bekymmer eller symptom så gott det går. Vårt i dagens samhälle utbredda förakt för svaghet späder på problemet. Blir "duktighetsandan" i en familj eller i en arbetsgrupp en förhärskande norm försvåras öppenhet.

Den känsla som framförallt är förknippad med misslyckanden är skam. Tystnad blir resultatet eftersom man känner skam också för skammen. Dess kännetecken är att man upplever sig som mindre

duglig, mindre värd och i starkt underläge gentemot andra. Djupare skamkänslor påverkar självförtroendet kraftigt. Självförakt ligger nära till hands. En annan mycket stark avigsida är att skam förhindrar att personer som misslyckats söker hjälp i sina nätverk eller professionellt (Lennéer Axelson 2010).

Själv tänker jag ofta "tänk om vi kunde skapa ett klimat där alla kunde berätta mer öppet om hur de har det och hur de mår, så mycket bättre då alla skulle må".

Sorgeskildringar

Dessa är avgörande när det gäller att både förstå och handskas med sitt eget liv men också med andras. Det som inte kan benämnas kan heller inte förändras. Berättelser ger struktur, sammanhang och mening och får en speciell existentiell betydelse efter förluster. Vad har hänt? Vem är jag nu efter denna stora livsförändring? Vad betyder detta för mig och min framtid? Dessa frågor är ständigt återkommande i de berättelser som handlar om sorge- och krisbearbetning oavsett slag av förlust för att åter finna fotfäste. I ett inledningsskede är dock tomhet den dominerande känslan. Orden och berättelsen infinner sig då inte. Alternativt blir den mycket oordnad.

Kännetecknande för just sorgeberättelsen är förutom svängningen i hela registret av känslor upprepningen. Om och om igen behöver man berätta om än

med olika infallsvinklar. En del benämner detta negativt för att älta men vad den i praktiken innebär är att med hjälp av ord smälta svåra händelser. Särskilt när en förlust slår till som en blixtnär från en klar himmel.

Genom att berätta och reflektera försöker man organisera och förstå helt nya oväntade och komplexa upplevelser (Lennéer Axelson 2010).

När man i retrospektiva studier tagit reda på vad personer minns bäst från sina liv vad gäller mer påtagliga identitetsförändringar så är det erfarenheter som hade med kris, kamp och konflikter i nära relationer att göra (Singer 2004). När dessa blivit lösta hade det bidragit till personlighetsutveckling och självkännet. Det är således inte de harmoniska och lyckliga livsperioderna som gör störst avtryck i en person. Människans personlighet både testas och formas i prövningar.

När det gäller "lessons learned" från berättelser och som kan hänföras till visdom, förefaller erfarenheter från tidig vuxenålder betyda mest (Singer 2004). Man har tidigare trott att visdom främst utvecklas högre upp i åldrarna. Min kommentar: Och vad ska man då med visdomen till? Jag tror sällan de yngre i dag traktar efter den äldre generationens insikter. Samhället har genomgått för stora förändringar. Visdomen behövs som allra bäst när både familjeliv och arbetsliv står i full blom.

Stolthetsberättelser

Det är märkligt detta, att uttrycka sig positivt om sig själv, ska vara så obekvämt. Detta trots att det ständigt framhålls att vi ska bistå varandra med att utveckla och bevara vårt självförtroende. Detta skapar stolthet. Motsatsen är skam. Men enbart känslan stolthet räcker inte. De flesta behöver också då och då inför andra få klä i ord det de är stolta över utan att ses som egocentriska eller barnsliga. Det gäller både barn och vuxna. Stoltheten kan handla om smått och stort. Personliga egenskaper, prestationer av allehanda slag, hårt slit för återvunnen hälsa, materiella ting som skänker glädje, att komma igen efter misslyckanden och inte minst när vi överraskat oss själva genom att ha vågat något vi inte trott om oss själva.

Sätt inte ditt ljus under skäppan...

Bibeln myllrar av berättelser. Jesus framhöll för sina lärjungar att inte dölja sina förtjänster och goda gärningar utan istället lyfta fram dem som föredöme och inspiration för andra (Matt. 5:15).

Jag tror att de flesta är rädda för att hamna i motsatt fack: "Självberöm luktar illa". Stöddighet, högmod, skrävel, kaxighet, uppblåsthet, hybris, narcissism ... De negativa förtecknen är många när vi närmar oss självuppskattning.

Uppskattning ska komma från andra. Och om och när detta sker har vi paradoxalt nog svårt att ta emot den också. Raskt forslas även den in under skäppan.

Vad värre är, självuppskattningen får inte ens tillräcklig plats i våra egna inre tysta självsamtal. Några forskare har funnit att cirka 80 % av det vi tänker om oss själva handlar om mer eller mindre starkt självtivel; ånger över gårdagens handlingar och oro för morgondagen.

Goda lyssnare förhöjer berättelsen

Ett aktivt lyssnande är en nyckel i all kommunikation. Koncentration är första steget för att skapa en god kontakt. När man lyssnar till någon som förmedlar känsla och närvaro i sin berättelse fångas ens uppmärksamhet. Efteråt minns man det man hört vilket är själva poängen.

En gradering av lyssnandet från yta till djup är följande: höra, låtsas lyssna, lyssna selektivt, lyssna uppmärksam och lyssna aktivt.

Goda lyssnare gör det meningsfullt att berätta. Dessa personer försöker också aktivt förstå vad de lyssnar till. De ägnar sig åt ett mottagande lyssnande. Den som berättar upplever då att hon eller han bidrar med något värdefullt. Positiva samspelscirklar skapas.

REFERENSER

Gärdenfors, P (2010) Lusten att förstå. Om lärande på människans villkor. Natur & Kultur.

Lennéer Axelson, B (2010) Förluster– om sorg och livsomställning. Natur & Kultur.

Nerman, B (1982) Om erfarenheten: en studie i skapandets villkor. Bonniers.

Singer, J (2004) Narrative Identity and Meaning Making across the Adult Lifespan: An Introduction. *Journal of personality*, 72:3, 437–459.

Tollin, M (1988) Narrative. A Critical Linguistic Introduction. Routledge.

JAN MÅRTENSON

HUR KAN JAG BERÄTTA?

Den udda klassikern John Karlzén, vid sidan om Tage Aurell antydningskonstens mästare i svensk litteratur och mest känd för sina "Blå noveller", konstaterade vid något tillfälle att det finns tre förhållningssätt för nybörjare då det gäller att skriva:

Nollan säger: "Jag kan inte skriva."

Medelmåttan: "Varför ska jag skriva när det finns så många andra som kan göra det mycket bättre?"

Geniet däremot: "Jag har aldrig sagt något förut!"

För att kunna berätta bör man ha geniets inställning för att få något gjort. Sen vet vi ju att mycket som skrivs är långt ifrån genialt. Men gnistan måste finnas där.

Låt oss höra vad geniet Gunnar Ekelöf har att säga, några fragment ur "En självbiografi" som kom ut postumt: "Skriva som om allting vore självklart, först då blir det underbara underbart. Skriva som om

allting vore självklart, det är en ytterligt viktig grundsats."

På ett annat ställe konstaterar den då 23-årige Ekelöf: "Att skriva är en genväg antingen till döden eller till livet. Jag skriver för att sluta skriva och för att kunna sluta skriva måste man börja. Jag vill dö eller börja leva. Något så ofullständigt som mitt nuvarande liv kan jag inte tänka mig och just detta förutsätter en undermedveten förkänsla av något bättre."

Olof Lagercrantz tillbringade hela sitt liv i läsar- och skriverlandet. Han skrev och skrev om tills de rätta formuleringarna infann sig. I boken "Om konsten att läsa och skriva" finns en tänkvärd inledning: "Vad sker när vi läser? Ögat följer papperet från vänster till höger, åter och åter. Och varelsor, natur eller tankar, som en annan tänkt, nyss eller för tusen år sen, stiger fram i vår inbillning. Det är ett underverk större än att ett sädeskorn ur faraonernas gravar förmåtts att gro. Och det sker var stund."

Förutsättningen att det här sker är att det finns de som vågar utöva det svåra yrke det innebär att vara författare. Många gånger är det en avgörande och grundläggande erfarenhet som utlöser ett författarskap. P O Enquist menar att en författare måste närma sig sina smärtpunkter för att det ska bli levande litteratur. Han är själv ett utmärkt exempel på det och August Strindberg ett annat, båda ett par av våra mest betydande romanförfattare och dramatiker.

Nyligen läste jag den digra brevväxlingen (cirka 1470 sidor) mellan de då unga och blivande och sedan nyligen debuterande författarna Eyvind Johnson och Rudolf Värnlund, den sistnämnde tragiskt omkommen redan som 45-åring i en brand som orsakades av sängrökning.

Så här skriver den 21-årige Eyvind Johnson i ett av sina brev: "Jag håller på med en bok – utan namn än så länge. Det är 'bara ännu' 9-tusen ord. Endast *en* har läst den och han har berömt det som står skrivet i den. Och denna är jag själv. Om jag skrev att jag själv tyckte att det var en veritabel smörja så ljög jag. Och då kunde jag ju ej motivera *varför* jag skrev den. Alltså inget hyckleri! Jag tyckte att det är bra. Vad andra tänker ger jag tusan i, till dess jag överbevisats om att det är smörja. Då böjer jag mig."

Den självmedvetenheten ledde ju så småningom hela vägen till nobelpriset. Han delade det som bekant med Harry Martinson, båda välförtjänta trots allt rabalder som uppstod för att Svenska Akademien gav det till två av sina egna ledamöter.

Harry Martinsons prosa har en stark lyskraft men även i hans poesi, inte minst mästerverket "Aniara", finns en episk kärna. Hans dikt "Tidsupplevelse" är den jag sätter högst av alla jag läst sedan jag var i de tidiga tonåren. Den utspelas visserligen på våren men jag läser den traditionsenligt varje nyårsafton några timmar före tolvslaget bland tio-tolv nära vänner i Oslo. Just den sista dagen på året känns den så ödesmättad:

Våren hade kommit som ett slag.
Det var nästan tvärt sommar.
De satt ute
i den nya knippelmöbeln av ek
så nyskalat ljus
att den lyste som nyss vårblottad hud.

De var alla förtjusta
i dess knottriga stretande
som nu i sitt avskalade tillstånd
föreföll dem nyare än till och med
den plötsliga våren.

Den var nästan för färsk och ny
för att kunna omges
med tankar någon längre stund.
De tänkte snart på annat.

Plötsligt kom en av dem på
att de alla som satt där
var ett stundens sällskap aldrig förr skådat.

Det var Astrid, hon sade: när man lever
då lever man på världens dittills senaste dag.
Och det gör vi nu.

De ryckte alla till.
Den tanken hade legat
så väl dold i det självklara
att de nästan blev rädda.

Det kändes utsatt att leva så.
Så längst framme,
så ytterst och så sent.

Många gånger under alla år de levde
innan de en efter en gick bort
kom de att tänka på den dagen,
världens dittills yttersta och senaste,
med världens dittills senaste timmar i träd-
gården.

Den är hämtad ur samlingen "Dikter om ljus och
mörker" 1971.

Harry Martinsons generationskamrat Erik Lindegren råkade under sextitalet i luven på en av de sk konkretisterna (som ofta ägnade sig åt en typografisk blandning av dikt och bild) om deras poesiexperiment. "Du ska väl inget säga, du som inte gett ut några dikter på tio år", sa den yngre poetkollegan. Lindegren svarade helt lugnt med sin mäktiga stämma: "Vad är väl tio års tystnad av mig mot tre års pladder av er!"

Jag kom att tänka på det när jag nyligen ögnade igenom antologin "Svensk dikt" där bland annat de som kallas språkmaterialister, som skrämt bort en hel generation lyrikläsare, kommit med på bekostnad av betydande poeter som uteslutits, här bara några exempel: Östen Sjöstrand, Sandro Key-Åberg, Folke Isaksson, Lars Lundkvist, Göran Tunström, Petter Bergman, Olof Lagercrantz, Gösta Oswald,

Stina Aronson, Helmer Grundström, Sten Hagliden, Stig Sjödin, Birger Norman, Stig Carlson, Bengt Anderberg, Björn Håkanson, Elisabet Hermodsson, Agneta Pleijel och Per Wästberg.

Konsten att berätta finns även inom viskonsten, inte minst hos Evert Taube och Cornelis Vreeswijk. Båda känns genuina. Jag beundrar Cornelis som kom hit i tonåren från Holland och lyckades förnya den svenska viskonsten genom att knyta an till hela traditionen från Bellman och framåt.

Under en viskväll i Moderna museets trädgård i Stockholm hade två av de medverkande trubadurerna den stora publiken helt i sin hand. Den ene var Cornelis Vreeswijk och den andra Bengt Sändh. För ett par år sedan hälsade jag på den sistnämnde i Fuenengirola på spanska sydkusten där han bott i många år. Då gav han mig en nyskriven visa, "Handelsresande i skokräm", som jag med hans generösa tillstånd får publicera här:

I USA på 50-talet rådde segregering.

Rasskillnad var idealet för en seg regering.

Då hände sig en dag att det till staden Chattanooga kom en handelsresande med tåg.

Genast satte han igång att arbeta och knoga bland alla skoaffärer som han såg.

Hans produkt var skokräm och det skulle alla ha.

Orderblocket fylldes så affärerna gick bra.

Hela dagen jobbade han och sen när det blev kväll Ville han ta in på nåt hotell.

Han gick runt och leta efter någonstans att kvarta för nu var han trött av dagens slit.
Det enda rum han hitta var på ett hotell för svarta och vår handelsresande var vit.
Ansikte och händer smorde han då in med sin bruna skokräm – ja han blev riktigt fin.
När han bad om nattlogi så gick det riktigt bra och han beställde väckning nästa da'.
Nästa morgon gick han runt på tåget för att hitta en sittplats där han kunde slå sig ner.
Men på de platser som fanns kvar fick bara vita sitta.
Det ansågs att de var lite förmer.
Han försökte då att tvätta händer, ansikte och hals fria ifrån skokräm men se det gick inte alls för man hade slarvat i hotellets reception.
Man hade råkat väcka fel person.

Det skulle jag verkligen vilja kalla god berättarkonst med den överraskande knorren på slutet.

I Skaraborg har det alltid funnits en muntlig berättartradition, väl dokumenterad av Västgöta-Bengtsson. Denne Sixten Bengtsson har räddat många västgötahistorier till eftervärlden genom att söka upp originella människor i bygden.

Min far var något av en muntlig Jan Fridegård. Han hade emellanåt ett oemotståndligt bildspråk. Vid ett tillfälle under värnplikstiden satt han med en ung norska på Holmenkollens uteservering. "Vi åt var sitt smörrebröd. De var så tunna att om vi höll

upp dem framför ögonen så kunde vi se hela Oslofjorden nedanför.”

Fridegård var min första stora litterära idol. Han skrev sina romaner för hand i gammaldags kassaböcker. En sådan hittade jag på vinden när jag växte upp i Tidaholm. Min mor hade använt den i en bokföringskurs. Jag tänkte bli en ny Jan Fridegård och började skriva i den. Lars Hård-romanerna hör till klassikerna och jag blev så glad när den kräsne John Karlzén hade med ”Jag Lars Hård” bland de 50 böcker som var omistliga i världslitteraturen.

Fridegård förvandlade till och med svordomarna till stor konst: ”Det kom en dag ett jävla uselt skrivet brev. Den ena konsonanten slog den andra på käften.” Han kunde verkligen måla med orden. En av personerna han skrev om var ”rödögd som en piss-trängd katt”. Faderns filosofi gick igen i flera av romanerna: ”Vad är väl det om hundra år, inte en flugskit i universum en gång!”

När fadern hade läst sonens debutroman ”En natt i juli” skrev han ett brev: ”Din roman är bra ihopasat”. Det betyget satte nog Jan Fridegård högre än den finaste recension. Kritikerna var förresten länge elaka mot honom. När han gav ut romanen ”Äran och hjältarna” om soldatlivet kallade någon den för en slaskhink. Många år senare kom den ut i Folket i Bilds folkbokserie och då hade Fridegårds romaner kommit ut i mer än en miljon exemplar. I ett förord skrev han då: ”Om nu Moder Svea håller sig med slaskhinkar måste ju någon gå ut och tömma dem.”

Den fråga jag ställde mig innan jag blev författare var: "Hur kan jag berätta?" Redan som trettonåring, på väg från min pappas hyresrum strax efter mina föräldrars skilsmässa, bestämde jag mig för att jag skulle skriva en bok om min barndom när jag blev stor. Det dröjde exakt 25 år innan den blev skriven, den självbiografiska romanen "Skilda" som var min tolfte bok.

Romanen inleds med en autentisk dagboksnotering från den 13 augusti 1957:

"I dag har TGIF blivit DM-segrare i fotboll. De vann över Elfsborg med 2-0 i finalen. I går slog Skogen Ekedalen med 3-1. I kväll har polisen varit här och haffat pappa."

I just den ordningen: först Giffarnas bragdmatch, sedan en match i gårdsgårdsserien och slutligen det traumatiska familjedramat. Sannolikt var det ett sätt att lindra den djupa smärta jag kände då.

Skälet till att det dröjde så länge innan boken skrevs var att min pappa bröt kontakten med mig när jag gav ut min andra diktsamling "Mellan oss" 1969. Där skrev jag i några diktrader om "far som alltid slog oss när han luktade brännvin". Den brytningen varade i tre år innan vi återupptog kontakten med varandra.

Därför visste jag att det var ett känsligt och brännande ämne när jag i 40-årsåldern tog beslutet att skriva den första delen i en fristående trilogi om min

barndom och ungdomsåren. Teve gjorde ett halvtimmes långt program om "Skilda". Det spelades in i Tidaholm och blev mycket uppmärksammat men medförde också en ny brytning med min far. Dessbättre varade den bara ett år och vi hade sedan en helt normal relation fram till hans död vid 81 års ålder.

Frågan man kan ställa sig är om det är värt priset att skriva så självutlämnande att en närstående person tar ett så drastiskt beslut. Jag kan bara hålla med P O Enquist att man som författare måste söka upp smärtpunkterna i sitt eget liv och försöka levandegöra dem för att det ska finnas en nerv i berättelsen.

Jag började som poet och hann ge ut fem diktsamlingar och dikturvalet "Mellan Tidaholm och världen" innan jag debuterade som romanförfattare 1977. Debutromanen hette "Långt till i morgon" och utspelades i Tidaholm men där jag ändrade lite grand i miljön för att folk inte skulle känna sig träffade.

Redan i mina dikter kände jag en stor lust att berätta, ett behov som många författare har när de har något att säga. Jag blev något av "Tidaholms röst i världen" och där hör jag på sätt och vis mer litterärt hemma än i det Skåne jag bott sedan 1966. De första sjutton levnadsåren blev avgörande för mitt skrivande. Mitt berättande tar ofta avstamp i Tidaholm.

I mina dikter har stans original fått en stor betydelse. Dessa utsatta människor står mitt hjärta närmast, allra mest den som handlar om "Svänga-Karl-Erik" i dikten "Matinébesökaren":

Vi förstod aldrig riktigt
varför han som var stor
fick lösa barnbiljett
på söndagsmatiné.
Han var en del
av föreställningen
och hade ett skratt
som hördes ända bort
till Trädgårdsgatan.
Men vi skrattade
mest åt honom.
När hans mor jordfästes
smet han från begravningen.
Han kom för sent
och smög in
i biografmörkret.
Det var en fars
av något slag.
Men vi hörde
hur han grät.
Den dagen drog vi
aldrig av honom
svarta vegamössan.

Poeten Stig Larsson hade för några år sedan en uppläsning på ett litet konstgalleri i Malmö. En ung kvinna i publiken frågade hur han visste när han skulle avsluta en dikt. Hans svar var ett av de klokaste jag hört i det sammanhanget: "Det är som att pissa; det kommer inte mer."

Inledningsvis nämnde jag John Karlzén. Som ung stod han framför ett bokhandelsfönster och tänkte sorgset: "Tänk så många böcker jag aldrig hinner läsa." Tjugo år senare stod han framför samma skyltfönster och tänkte lättad: "Tänk så många onödiga böcker jag slipper läsa."

Med dessa visdomsord låter jag min penna gå till vila.

BENGT KNUTSSON

**JESUS OCH MUHAMMED,
FORSKNINGSARBETE,
ARN-VÄCKELSEN
OCH STOLA REDIVIVA –
EN BETRÄKTELSE OM TRON**

Sayyidāti wa-sādatī,

Ayyuhā l-mustami 'ūna l-kirām!

*As 'ada llāhu masa 'akum wa-ahlan wa-sahlan ilā
muḥāḍaratin taḥta l- 'unwān: Yasū ' wa-Muḥammad, al-
baḥṭh al- 'ilmī, nahḍat Arn wa-Stola rediviva — tafkīrun
fī l-imān.*

Mina damer och herrar,

Ärade åhörare!

Må Allah lyckliggöra eder eftermiddag och hjärtligt
välkomna till en föreläsning under rubriken: "Jesus
och Muhammed, forskningsarbete, Arn-väckelsen
och *Stola rediviva* – en betraktelse om tron."

Sannolikt är det med viss häpenhet ni hör mig hälsa er välkomna på arabiska. Låt mig genast säga att detta inte är utan orsak.

Var det inte, så säg, *arabiska* som västgötasonen, tempelridderen Arn Magnusson, Arn al-Ghūti, under tjugo års tid talade i Outremer, i *Terra Sancta*, "Det Heliga Landet, Egypten och Syrien? Han kunde ju t.o.m. i möte med fienden Saladin, recitera stora stycken ur Koranen. Och var det inte, så säg, arabiska och islam som påverkade honom så starkt att han i ett dörröverstycke i Forsvik (åtminstone i filmen) lät utmejsla den formel som inleder varje Korankapitel, förutom ett, nämligen: *Bi-smi llāhi r-raḥmāni r-raḥīm*, "I Allahs den Barmhärtige Förbarmarens namn." I rättvisans namn skall sägas att *Allah* betyder *Gud* och att det inte bara är muslimer som använder Allah som gudsbegrepp utan också Mellanösterns arabisktalande kristna.

Men jag har andra skäl än Arn Magnusson att lyfta fram arabiska. Ett rykte (låt vara löst och obekräftat) gör nämligen gällande att ledningen för Svenska Kyrkan – allt i ett desperat försök att vända den nedåtgående trenden – överväger att på sikt övergå till *arabiska* som liturgiskt språk. Den numera riksbekanta fråga som i Gottsunda kyrka ställdes till ärkebiskopskandidaterna Antje Jackelén och Ragnar Persenius skall naturligtvis ses i detta sammanhang.

Det var den där frågan som fick mer än en medlem i Svenska Kyrkan att sätta kaffet i vrångstruppen: "Ger Jesus en sannare bild av Gud än Muhammed?"

För den kristet troende är svaret självklart: som Guds son och själv gudom ger Jesus ofrånkomligen en sannare bild av Gud än Muhammed. Men samme kristne grips av oro inför själva frågan till ärkebiskopskandidaterna och tolkar den som religionstvivels inom Svenska Kyrkan själv. Ty satsen "Ger Jesus en sannare bild av Gud än Muhammed?" kan nämligen läsas på följande sätt: "Måste verkligen Jesus ge en sannare bild av Gud än Muhammed? Kan det inte rentav vara tvärtom?"

För en oberoende iakttagare, för en ateist, en agnostiker eller jämförande religionsvetare är frågan liksom det potentiellt överraskande svaret okontroversiellt: man kan visst inte utesluta att Muhammed lyckats ge en sannare bild av Gud än Jesus. Som skäl för en sådan ståndpunkt räcker konstaterandet att islam går fram i alla världsdelar, inklusive Sverige, att moskéerna är fyllda till bristningsgränsen medan kyrkorna formligen ropar efter gudstjänstbesökare. Att nya moskéer byggs medan den ena kyrkan efter den andra avsakraliseras, alternativt övertas av islam.

Hur förklara? Har Kyrkans företrädare förlorat tilltron till sin Herre och grundare? Sviktat övertygelsen om Evangeliet som Sanningen med stort s? För om så är fallet, kan man ju inte heller övertyga en existentiellt sökande menighet om att det är Kyrkan och ingen annan instans som kan ge svar på de stora livsfrågorna. Har, kan man fråga, Kyrkan rentav kapitulerat inför trosviss islam?

Under ett halvt sekels kontakter med den arabisk-islamiska världen finns det ingen fråga som så har sysselsatt mig – och också gäckat mig – som *kraften* i islam. Trons verklighet i islam och västerlandet är till sin natur fundamentalt olika. Tvivel och skepticism, så typiska för europeisk tanketradition, finns inte i islam. Normalt är att säga: *Nu 'minu bi-lā kayfa wa-tashbīh*, "Vi tror utan att ställa frågan 'hur?' och utan att göra jämförelser." Varje muslim är ett vittne om sin gudstro – det är den egentliga hemligheten bakom islams segertåg i världen. Med övertygelse och trosglöd talar man om islam som *dīn al-Ḥaqq*, "Sanningens religion". Och, som sheiken i al-Azhar i Kairo en gång förklarade för mig, "Sanningen är *en*, inte flerfaldig", *al-Ḥaqq wāḥid, lā yata'addad*. Med detta islams universella sanningsanspråk blir det lätt för muslimen att, som det arabiska uttrycket går, "överlämna sig själv och sin sak till Allah" – det är detta islam betyder.

En muslimsk tänkare som jag en gång mötte i Kairo beskrev skillnaden mellan islamisk och västerländsk tro som skillnaden mellan *al-`īmān al-muṭlaq*, "den absoluta tron" och *ash-shakk wa-t-tagrīb*, "tvivel och experimenterande". Vi har med andra ord att göra med motsatsställningen *absolut* tro och *relativ* tro. Jag har redan för flera decennier sedan pekat på den *absoluta* tron i islam (*Lā ḥawla wa-lā quwwata illā bi-llāh*, "Det finns ingen kraft och ingen styrka utom genom Allah) och den *relativa* tron i Svenska Kyrkan

(kristendomen som en av många tänkbara sanningar). Den spekulativa frågan 2013 till ärkebiskopskandidaterna om vem av Jesus eller Muhammed som bör ges gudomligt tolkningsföreträde skall förmodligen ses i detta ljus.

För den fromt troende, liksom för vissa teologer med krav på tankemässig stringens är emellertid frågan i sig ett tecken på sekularisering, potentiell religionssynkretism och rentav smygislamisering av Svenska Kyrkan. Den får näring i att den nyvalda ärkebiskopen Antje Jackelén som motto för sin verksamhet har valt "Gud är större". Med tanke på att massmedia är fyllda av information om islam torde de flesta svenskar numera vara medvetna om att formeln "Gud är större" är ett med islam. Den hörs i sin arabiska sättning *Allahu akbar* i snart sagt varje reportage från oroshärdarna i Mellanöstern och Nordafrika. Inte att undra på alltså om mer än en frågar sig vart "Fädernas kyrka" är på väg.

Det är visserligen sant – och på detta kan Antje Jackelén stödja sig – att orden "Gud är större" faktiskt möter i Nya Testamentet. I Första Johannesbrevet, tredje kapitlet, verserna 18–20 står följande att läsa: "Mina barn, låt oss inte älska med tomma ord utan med handling och sanning. Då förstår vi att vi är sanningens barn, och om vårt hjärta dömer oss kan vi inför honom övertyga det om", och här kommer det, "att Gud är större än vårt hjärta och förstår allt." Centralavsnittet, "att Gud är större än vårt hjärta", heter i den grekiska grundtexten ὅτι μείζων ἐστίν

‘ο θεος της καρδιας ‘ημων. (Motsvarande fras i Versio vulgata, den katolska kyrkobibeln, är *Quoniam ... maior est Deus corde nostro*).

Det är alltså inte oberättigat att som devis för sitt kristna arbete välja "Gud är större". Men att Antje Jackelén utifrån ett enda tämligen perifert bibelställe skulle ha fattat sitt val *utan* inspiration från islam finner jag med förlov sagt rätt osannolikt. Hon har hur som helst fått kritik för sitt valspråk. Lena Andersson i DN har dundrat om tankelättja inom Svenska Kyrkan och om "dunbolsterteologi", inom vilken ingen trosuppfattning är sämre än en annan.

Det har slagit mig att Antje Jackelén kan vara missförstådd av kretsar både inom Svenska kyrkan och utanför. Måhända är hennes "Gud är större" en medveten strategi, rentav en *triangulering*. Analogt med moderaterna och socialdemokraterna, som friskt lånar varandras slagord, kan faktiskt Lunda-biskopen, den kommande ärkebiskopen, ha övertagit ett av islams främsta teologiska uttryck *Allāhu akbar* och gjort det till sitt. Måhända vill hon därmed säga att religiös tro är någonting annat än rationellt vetande. Kanske vill hon rentav – tvärtemot vad många anser – gå i spetsen för en väckelse i Svenska Kyrkan, verka för en ny andlighet. Tiden får emellertid utvisa om hon får kyrkfolket med sig så att dessa, såväl i helg som i söcken, spontant och på svenska utropar "Gud är större!" närhelst sammanhanget så kräver. I annat fall återstår inget annat än att övergå till arabiska: *Allāhu akbar!*

Och visst kunde man väl förstå om arabiska språket utövar en lockelse. Det är nämligen inte bara Koranens språk utan också – allt enligt muslimsk uppfattning – det språk som Allah/Gud och änglarna talar i Paradiset.

Kommen så här långt i min föreläsning inser jag att jag är illa ute. Tiden kommer inte att räcka till för allt jag ville säga. Så om preses för Skaraborgs akademi nu oroligt skruvar på sig och om en och annan lyssnare förstulet tittar på klockan, har jag full förståelse för det. En pretentiös föreläsningstitel men endast det första elementet av fyra avklarat. "Skam och vanära", som det heter i beduinberättelsen.

Hur kunde jag nu hamna i ett sådant beråd? Och hur skall jag lösa dilemmat?

Ni förstår, när jag fick frågan om jag ville hålla en föreläsning vid den högtidliga prisceremonin vid Skövde Högskola, ropade jag ett högt Hurra!

Äntligen, och i hjärtat av Skaraborg, få hålla en gammaldags katederföreläsning om minst tre kvart, i bästa fall en hel timma. Äntligen, och utan sedvanligt krav på snuttifiering, få tala till punkt. Därav beslutet att med tron som tema granska fyra aktuella företeelser. Först i efterhand, sedan temat var bestämt, kom beskedet att föreläsningstiden skulle halveras, ity tvenne kortföreläsningar i stället för en enda och längre vore att föredra.

Jag kan göra på tre sätt. Och för samtliga alternativ har jag stöd i arabisk klokskap. Och spetsa öronen

nu, alla ni som i tjänsten eller i andra funktioner håller anföranden och föreläsningar. Här kommer nämligen goda råd.

Alternativ 1. Jag kan manipulera tiden, klippa av den, i praktiken låtsas som om det regnar. Araberna säger sig vara "tidens herrar" medan de betecknar svenskarna som "tidens fångar". Så här kan det låta: "Tiden är som svärdet. Om inte du hugger av den, hugger den av dig", *Al-waqtu ka-s-sayfi, in lam taqta 'hu, qaṭa 'aka*.

Alternativ 2. Jag kan sluta tvärt och kan då stödja mig på ett för akademikern tröstesamt ord: "Allt måste inte sägas", *Kullu shay 'in lā yūqal*.

Alternativ 3. Jag kan från denna punkt fatta mig extremt kort men ändå säga något litet om resterande tre element. Även här har jag ett gott råd från araberna: "Det bästa talet är det som är kort men fyllt med hänsyftningar", *Khayru l-kalāmi ma qalla wa-dalla*. Jag väljer detta alternativ.

Alltså – och här går jag in på föreläsningsrubrikens andra element, nämligen "forskningsarbete". Om nu islam karakteriseras av absolut tro och Svenska Kyrkan av relativ, vilken typ av tro kännetecknar ett seriöst forskningsarbete? Jag vill hävda: *absolut tro*. Ty utan absolut tro, utan fast övertygelse om att ens forskningsprojekt är legitimt och leder fram till ny vetenskaplig sanning, finns inte den motor som är forskarens nödvändiga drivkraft under dagar, veckor, månader och år av sökande.

‘Inda l-imtiḥāni yukramu l-mar’u aw yuhān, "Vid examinationen hedras man eller vanhedras", säger det arabiska visdomsordet. Hårda bud kan tyckas men detta är den bistra verkligheten. Att klara av en doktorexamen är att hedras och att bland alla doktorsavhandlingar vinna första priset är en extra heder. Gratulationer alltså till årets prisvinnare Catharina Gillsjö. Och för dig och för alla andra som tålmodigt kämpar med forskningsarbete har faktiskt profeten Muhammed något att säga: Inna l-‘ulamā’a warathatu l-anbiyā’, "Vetenskapsmännen är profeternas arvtagare." En tröst för forskaren, i stunder då han eller hon misströstar och ser sitt arbete som vägen in i en mörk tunnel utan slut och utan tecken på ljus och utgång.

Vi fortsätter raskt med föreläsningsrubrikens tredje moment, "Arnväckelsen". Skaraborgs akademi utdelar inte bara pris för bästa avhandling vid Skövde Högskola utan utser också varje år en Hedersskaraborgare. År 2000 tilldelades författaren Jan Guillou denna utmärkelse med motiveringen "för att han genom sina tre böcker om Arn satt Skaraborg i blyxtbelysning". Ja, inte vilken blyxtbelysning som helst. Jan Guillou tände en ljungeld, som drog allt med sig i sin väg. Jan Guillou skänkte nämligen åt Västergötland ett nationalepos, som fyllde varje västgöte, enkannerligen varje skaraborgare, med stolthet och entusiasm. Under ca. tio år, mellan 2000 till 2010, levde Skaraborg som i ett andligt rus. Att tala om en väckelserörelse, "Arn-väckelsen", är en

fullt berättigad liknelse. Jan Guillou framstod som skaparen av en helt ny religion, där han själv var Profeten och Arn hans apostel. Museum, kyrka, turistnäring, myndigheter och näringsliv sögs med i en veritabel Arn-centrifug. Såväl seriösa evenemang som jippobetonade arrangemang avlöste varandra i en kedja till synes utan slut. Vad sägs t.ex. om följande näringslivserbjudande (det fanns att läsa på "Den officiella Arnsidan", knappen *Sponsorer*): "Bygg Ditt företags varumärke i Arns fotspår."

Men Arn-väckelsen fick ett slut. Slutet markerades i år, 2013, när kulisserna från Arn-filmerna, konstfärdigt framställda och samlade i Götene, såldes på auktion. En icke oäven idé att i ett *Medeltidens Värld* hylla och levandegöra Västergötlands historiska arv gick överstyr, i synnerhet sedan en viss rådgivare från Skara tog över rodret och ändrade hela konceptet till *Äventyrslandet Kinnekulle*.

"Arn-decenniet" är som företeelse så pass intressant att jag har ägnat det en lång (ännu opublicerad) artikel med titeln "Arnfebern – en väckelserörelse som missat sitt mål?"

Det råder inget som helst tvivel om att Jan Guillou både grundligt, skickligt och förföriskt har iscensatt sin västgötska tempelriddarsaga. Jan Guillous egen tro på sitt projekt kan knappast betecknas som annat än *absolut*. Men i förverkligandet av Arn-sagan har proselyterna i Skaraborg i huvudsak satt fokus på hemmaplan och därmed också i huvudsak missat Arn-böckernas centrala budskap, nämligen *Arn*

Magnussons befruktande möte med den arabisk-islamiska civilisationen.

Visst har det funnits goda intentioner t.ex. Västergötlands museums utställning "Vi har ju mötts förr" (också presenterad i arabisk skrift: *La-qad iltaqaynā min qabl*). Men märkligt, jag måste säga det, att ingen tongivande person höll fast vid *kulturkommunikationstemat*, och arbetade vidare på det, smidde medan järnet var varmt. Märkligt, menar jag, med tanke på den stora gruppen invandrade araber och muslimer, att ingen föreslagit något slags Svensk-saracenskt centrum av *bestående art*, en livskraftig institution för kulturmöte mellan den arabisk-islamiska världen och Västergötland/Sverige. Här har ett gyllene tillfälle gått oss ur händerna.

Arvet efter Arn lever dock vidare i namnet på ett antal ostar (om nu detta kan vara till tröst).

Och nu, äntligen – till arrangörers och eventuella tidsfångars lättnad – har jag kommit fram till föreläsningens *clou*. Den gäller Lidköpingssonen Holger Ander och *Stola rediviva*. Genom en ödets skickelse blev det han som fick uppdraget att rädda Stola corps-de-logi, Claes Ekeblad d.ä.:s karolinska palats i Strö socken på Kålland. Det påbörjades 1713 och avslutades 1719. Med andra ord kan vi i år fira ett trehundraårsjubileum.

Om den säregna sannsagan om Holger Ander och hans livsverk hänvisar jag till min artikel "Stola rediviva" i Skaraborgs akademis nya bok *Från Beowulf till Stickan Andersson. Ett skaraborgskt porträttgalleri*.

En sak är emellertid klar. För Holger Ander fanns inget tvivel om uppgiften. Den var ett *conditio sine qua non*, ett oavvisligt krav och bar *helighetsprägel*. För *Stola rediviva*, det återuppståndna Stola, satsade han allt, hela familjeförmögenheten, oinskränkt tid, mannakraft och mentala resurser, sig själv och sin familj, allt för att efter fullbordat verk överlämna hela härligheten till en främmande stiftelse.

Holger Ander är sinnebilden för *absolut tro*. Jag föreslår att han, analogt med Birger Jarl, retroaktivt utnämns till Hedersskaraborgare.

Mina vänner! Som avslutning och tack för visad uthållighet vill jag citera ett palestinskt uttryck: *Man shāfkum istarah*, "Den som ser er blir vederkvickt".

Föreläsning vid Skövde Högskola fredagen den 22 november 2013 i samband med Skaraborgs Akademis utdelning av pris för bästa avhandling.

ÅSA BR11ANDT

BERÄTTELSE UTAN ORD

Mannen som sist bodde i huset hade för länge sedan försvunnit till en tätort där mörkret inte var lika massivt, kylan inte lika hård och ensamheten inte total. En gång hade det lekt barn på tunet. Trädgardinerna hade varit hela och rena. Fönstren hade stått på glänt mot den korta sommaren.

Denna ordlösa berättelse fick jag av Lars Lerin, genom en av hans akvareller, långt innan han blev Lars och myskonstnär med hela svenska folket.

Få kan som han fånga människors skörhet i en bild, där det inte ens förekommer några personer. Spåren berättar för den som ger sig tid att se och lyssna.

I mitten av 1600-talet målar Johannes Vermeer "Flicka med pärlörhänge". Den unga flickan tittar storögd med halvöppen mun på åskådaren. Runt huvudet har hon ett gult tygstycke och en blå turban. I vänster öra hänger en stor pärla kanske alltför dyrbar för en så ung och fattig flicka.

Mer än 300 år efter målningens tillkomst skriver den amerikanska författarinnan Tracy Chevalier en bok med samma namn som målningen. "Flicka med pärlörhänge". 2003 kommer en brittisk film baserad på Tracy Chevaliers bok. En målning från 1600-talet, en ordlös berättelse, berör oss fortfarande och sätter vår fantasi i rörelse.

Johannes Vermeer kunde inte drömma om eller föreställa sig att den unga flickan skulle vandra ut ur hans målning och bli en levande person i hans hemstad Delft.

Många litterära personer har blivit levandegjorda genom filmer. Personligen vill jag aldrig se en film gjord efter en bok som jag uppskattat och vars personer jag verkligen vet hur de ser ut.

En, för mej, totalt misslyckad film var "Broarna i Madison County". Den spännande mannen, fotografen, såg bara inte ut som Clint Eastwood. Jag vet det!

De ordlösa berättelserna är de äldsta av alla berättelser. Grottmålningar i södra Europa är minst 30 000 år gamla. Bilderna i Altamiragrottan i norra Spanien är målade i ockra, brunt, gult och rött och man har utnyttjat bergväggen för att skapa en tredimensionell bild. De uråldriga grottmålningarna är lysande exempel på människans vilja att förmedla sin vardag till andra. Långt äldre än så är de enkla inristningar i stenhällar som man hittat i södra Afrika.

Vad vore världen utan de ordlösa berättelserna. Utan konsten, utan målningarna? Vad vore Louvre-museet i Paris utan Mona-Lisa? Vad vore Bilbao utan

det spektakulära Guggenheimmuseet med sin samling av samtida konst? Vad vore Barcelona utan Gaudi. I sina byggnader berättar han om sin skapande fantasi och materialens möjligheter. Casa Batllós fasad är en skimrande pärla i Barcelonas stadsbild.

Under några av mina år på Konstfackskolan i Stockholm (1962–1967) bodde jag i den vita villan på Lidingö. Pontus Hultén, chef för Moderna Museet, var svärson i familjen. Vid middagsbordet satt ofta förutom den närmaste familjen Siri Derkert och konstnären Claes Bäckström. Siri Derkerts höga, stränga röst överröstade de andra med bestämda åsikter om vad som hände på Moderna Museet. En diskussion om "berättelser utan ord" som svävade högt över mitt huvud utan att jag i princip förstod någonting.

Moderna Museets utställningar på 60-talet under Pontus Hulténs ledning med Carlo Derkert som den store "BERÄTTAREN" har blivit legendariska. 1965 visades utställningen "Den inre och den yttre rymden".

Många konstnärer deltog, men det jag, mer än femtio år senare, minns med absolut tydlighet är Yves Kleins blå målningar och Naum Gabos skulpturer utförda i tunna vita trådar. Vad fanns det hos dessa ordlösa berättelser som etsade sig fast i synminnet hos en ung person?

Böcker är i människans historia en sen uppfinning. Vad vore vi utan litteratur som för oss bort från

vardagen och ger oss möjlighet att förstå andra människor. Att kunna skratta och gråta tillsammans med fiktiva personer.

Själv gråter jag nästan aldrig över personliga saker, däremot gråter jag hejdlöst över sorgliga saker i böcker och filmer.

På 90-talet, då jag ännu var verksam som glaskonstnär, kom jag i kontakt med Per-Ingvar Brånemark som beställde gåvor i glas till nyöppnade Brånemark Center över hela världen. Vid ett av hans besök i Torshälla var mitt högra ringfinger kraftigt inflammerat vilket ingen läkare hade kunnat bota.

När Per-Ingvar såg mitt finger ordnade han omedelbart en operationstid för mej i Göteborg. Min reselektyr under tågresan var boken "Anna Hanna Johanna" av Marianne Fredriksson. Boken var mer sentimental än lysande och jag grät mej fram till Göteborg. Väl inne i operationssalen tyckte läkaren och sjuksköterskan så synd om mej eftersom de trodde att mina rödgråtna ögon berodde på rädsla för den kommande operationen.

Tyvärr misslyckades operationen och jag fick åka till Göteborg ytterligare en gång men då var reselektyren en deckare där jag inte tyckte synd om vare sig offret eller förövaren. Därmed ingen anledning till tårar.

Vid ett av Skaraborgsakademins möten berättade bokförläggaren Tryggve Karlsson att äldre personer ofta föredrar att läsa om gamla böcker i stället för de nyutkomna.

Jag har nu nått den ålder då jag ständigt tittar i min bokhylla efter böcker att läsa ytterligare en gång. I de flesta fall har jag ändå glömt bort handlingen så det blir som en ny bok.

Jag tvekar inför "Hur skall det gå för Pinnebergs" som jag vet har kommit ut i en nyutgåva och som var en av min mors älsklingsböcker tillsammans med "Tre män i en båt".

Snabbt går jag förbi "Nässlorna blomma" då jag vet att denna bok skulle utlösa en störtflod av tårar och sådant har jag inte ork med längre.

En av mina favoriter är Axel Munthes "Boken om San Michele". Mina ärvda böcker är i tre delar med inklistrade svart-vita bilder.

I dag tungläst men en gång satte dessa tre böcker min fantasi i rörelse. Under hela min ungdom längtade jag till den lilla ön Capri i Medelhavet.

Wikipedia skriver:

Boken om San Michele är en bok av Axel Munthe utgiven 1929. Den brukar ofta beskrivas som en självbiografi men vissa händelser har aldrig hänt eller har flyttats i tid och rum. Boken skrevs på engelska men översattes av författaren själv till svenska. Boken lär vara 1900-talets mest spridda svenska bok och har getts ut i fler upplagor och i fler länder än både Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige och böckerna om Pippi Långstrump.

Det förvånar mej storligen att ingen har låtit Axel kliva ut ur sin bok och bli huvudperson i en internationell storfilm. I Axels liv mellan 1857 och 1949 måste finnas alla de dramatiska händelser som skulle räcka för en film.

Axel Munthe från Oskarshamn till Capri via Paris, Rom och Stockholm. De vackra vyerna från Capri, San Michele och Leksands Hildasholm där Axels engelska hustru sommarbodde med de två sönerna medan Axel fanns på Capri tillsammans med Gustav V:s hustru Victoria. Det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets kläder.

Bilder av Stockholms slott där Axel bodde sin sista tid i livet inbjuden av kungen vars hustru hade älskat Axel under decennier och delat hans liv på Capri. I Gustav V:s mångfacetterade liv fanns ingredienser aktuella även idag.

Min mor var textilkonstnärinna och ritade mönster allt från dukar till kyrkmattor. Genom sitt yrke lärde hon känna, den sex år yngre, damastvävaren Lars Boström. De blev mycket goda vänner och hon beskrev sig själv som hans "Tröstemor".

I slutet av 40-talet semestrade jag och min mor, Fröken Anna Blom, tillsammans med Lars i var sitt litet hus vid stranden i Tylösand.

När vi kom tillbaka till min fosterfamilj i Lyrestad i Skaraborg sade jag: "Jag tycker inte om farbror Lars. Han kastar sten på mej."

Naturligtvis hade den blide, vackre Lars från Indal i Ångermanland inte kastat ett sandkorn på mej.

Jag var säkert bara svartsjuk för att jag måste dela min mors tid med honom.

Kunde då mina två goda mödrar, båda födda 1901, sätta sig på farstustrappan och tala om homosexualitet i slutet av 40-talet? Jag tror inte det. (Homosexualitet var olagligt fram till 1944 och stämplades fram till 1979 som en sjukdom.)

Berättelser i text + bild = serier. Ofta enkla bilder med pratbubblor. Min hjärna saknar den funktion som parar ihop bild och ord. De mest avancerade jag förmår läsa är Kalle Anka och några liknande serier. Jag minns när våra söner var små och låg på golvet och vred sig av skratt över några serier. När jag skulle dela deras skratt framstod jag som totalt humorlös då jag inte kunde förstå vad som var så roligt. Jag kunde inte koppla ihop bilden med pratbubblan och var för sig var vare sig bild eller ord särskilt humoristiska.

"En bild säger mer än tusen ord". Vi har bilder, fotografier, som inte behöver några ord för att vi skall förstå dess innebörd. Flickan i Vietnam bränd av napalm som flyr undan en bombräd. En ordlös berättelse som fick betydelse för det fortsatta kriget. Vi berörs djupt av bilden på den lilla flyktingpojken som spolats upp på en strand i Medelhavet.

"Bilder ljuger aldrig." Detta är ett påstående som nu helt saknar innebörd. I dag när bilder kan manipuleras i datorer kan vi aldrig vara säkra på om bilden är sann. Med modern VR teknik kan vi få se Elvis

Presley, död för 41 år sedan, uppträda livs levande på en scen.

Om min stränga lärarinna i svenska, Fröken Kersen i Hedemora, hade läst det jag nu har skrivit skulle det i marginalen på den blå boken ha stått med ilsken handstil: "Håll dej till ämnet."

I Skaraborgs Akademi däremot är det högt till tak och vi får blanda och ge efter bästa förmåga.

KARL-ERIK TYSK

KELLGREN OCH SKARABORG
Ett förhållande sett genom brev och dikt

Han älskade precis inte Skaraborg. Han tyckte varken om det lantliga landskapet eller den kristna kultur han hade bibringats. Han kom att förhålla sig starkt kritisk till tron och han ville helst av allt andas storstadsluft. Ändå höll han kontakt, genom brev och besök, med sina klerikala släktingar och skulle mot slutet av sitt liv göra verkliga ansträngningar för att hans svåger skulle bli kyrkoherde i det pastorat som denne så hett eftertraktade.

Johan Henrik Kellgren föds den 1 december 1751 och växer upp i Floby prästgård, där hans far är kyrkoherde. Fadern sköter själv undervisningen av sin påtagligt begåvade son. Det säger sig nästan självt att i denna ingår ett ganska stort mått av bibelkunskap, något som man tydligt märker i de skrifter som så småningom lämnar den vuxne diktarens hand. När

han översätter eller tolkar utländska diktares verk, kan han ofta ge mer exakta anspelningar på ställen i bibeln än originalförfattarna själva lyckats göra. Så småningom kommer han att under några år gå i skola i Skara.

Efter skolgången söker sig Johan Henrik till universitetet i Åbo, där hans bror Jonas redan har börjat sina studier och där också fadern en gång fått sin teologiska skolning.

Han blir 1774 docent i vitterhet, men atmosfären i den finska staden passade honom inte, utan han gör allt för att komma till huvudstaden, vars liv både ur estetisk och erotisk synpunkt ligger honom varmare om hjärtat.

I brist på pengar och i väntan på en informatorsplats som utlovats honom i Stockholm, har han dock inget annat val än att under 1777 tillbringa några månader i föräldrahemmet i Floby. Inte för ty upplever han den vistelsen som i högsta grad långtråkig.

Kellgren är en av de mest betydande brevskrivarna i den svenska litteraturen och från vistelsen i Floby finns ett antal intressanta brev bevarade, som värtaligt beskriver hans belägenhet. Han ägnade sig naturligtvis åt att skriva och förbereda sig för sin framtida poetiska verksamhet, men samtidigt tog han del av det vardagliga umgänget och rutinerna i prästgården. Han följde sin far till ett prästmöte i Skara.

I ett brev till sin vän Abraham Niclas Clewberg den 28 april 1777 beklagar sig Kellgren över att han

varken har hälsa eller nöjen. Genom den fördömda kyrkogången har han fått halssjuka, som varat mer än fjorton dar och knappast kommit utanför dörren. Nån hjälp av släktingarna är inte att vänta, särskilt inte från det heliga ståndet. Därifrån kommer bara famntag, tårar, välsignelser, kritik och lärdomar som det enda. Dessutom har han och hans bror blivit arvlösa efter fadern, då de redan lånat så mycket pengar av honom att de inte kan göra anspråk på något. Han har dock läst halva bibeln sedan han kom hem, men aldrig trott att den skulle vara så absurd.

I brevet den 17 juni samma år avsänt från prästgården i Varv, där hans svåger och syster flyttat in, berättar han att han åkt runt i trakten – utan att finna några nöjen. Han har varit på toppen av Kinnekulle i sällskap med en präst. De försökte förgäves hitta murgröna.

Den 4 juni talar han om för Clewberg att han nästkommande tisdag och onsdag ska bevista prästmötet i Skara, där prostens Wilksman ska vara preses. Annars återger han inte något från "detta magra Västergötland" utan uppehåller sig vid för honom mera intressanta ämnen.

Till en annan bekant, A. G. Leijonhuvud, är han lite mer meddelsam om landskapet. Han vistas bland idel präster och så uppbyggligt som detta sällskap varit, så ledsamt har det blivit i längden. De som äger lyckan att inte vara naturliga människor förnimmer bara vad som tillhör Guds Ande. Allt annat är en ga-

lenskap för dem. Talar man om en vacker opera, svarar de som goda lutheraner: *bona opera ad salutem non sunt necessaria* (goda gärningar är inte nödvändiga för saligheten). Det finns ingen enda som är vitter. Han har varit på prästmötet i Skara, lika skolastiskt som på 1200-talet, där syllogismerna smädat och teologin haft konvulsioner.

I sin mästerliga genombrottsdikt "Mina löjen" får sig prästerskapet en rejäl och välförtjänt känga, som har behållit sin aktualitet. Med bibliskt tonläge kallas det för Levi barn. Och Kellgren trampar respektlöst rätt på några av dess allra ömmaste tår, fattas bara annat från en som inifrån har förstahandskunskap.

Jag må ju le, när I prediken
om denna snöda världs förakt,
och lika fullt med allo makt
för gunst och vinst och vällust fiken.
Er vård att våra själar söva
med hopp om evig himlaro,
att jorden till er själve röva,
och själve njuta, då vi tro,
ert helga hat, vars vreda vågor
ej nånsin stillas i er själ,
ert kristna nit att för vårt väl
oss skära genom blod och lågor
och allt det andeliga gräl,
som plär en pöbels lättro gäcka;
allt må ju med fördubblat skäl
till löje mer än vrede väcka.

Under de sista åren i livet ägnar Kellgren, trots sin sjukdom, en hel del kraft åt att hjälpa sin svåger, kyrkoherden i Hvarf (Varv) Jonas Kjellander, i ett befordringsärende. Inte mindre än femton brev vittnar om detta.

Jonas hade sökt den lediga kyrkoherdetjänsten i Flo pastorat. Han kom så småningom med hänsyn till sina meriter att placeras i första förslagsrummet och dessutom skulle han vid valet erhålla de flesta rösterna. Men detta innebar inte att utnämningen var självskriven. Flera andra intressenter hade anmält sig, och han hade därför vänt sig till sin svåger för att få hjälp. Av detta följer en livlig korrespondens med denne.

Det är rörande att se vilken möda den antiklerikale Kellgren lägger ner för att hjälpa sin systers prästerliga familj.

Men det är också intressant att iaktta hur sakta de byråkratiska kvarnarna mal och hur intrigspelet då som nu har sitt finger med i tjänstetillsättningarna.

Brev till svågern

I ett brev den 29 november 1792 tackar Kellgren sin svåger och dennes familj för att de kommit ihåg hans födelsedag, och samtidigt nämner han att saken ännu inte kommit till revision. Men allt han kan göra till Kjellanders tjänst ska inte försummas. Han gläder sig också över den goda uppfostran hans syskonbarn

får och att de svarar på denna så mycket som deras ålder medger.

Påföljande 11 februari 1783 är beskedet ännu det samma, men Kellgren påpekar att det hade varit bra om han känt till några av grunderna för de besvär som anförts. Nu är det för sent. Men han säger sig skriva bara för att svågern inte ska vara rädd för försummelser från hans sida.

Nästa brev dröjer inte så länge. Den 4 mars kan Kellgren tala om att besvärssaken är justerad och att hertigen stadfäst förslaget. Det gäller nu att bli nämnd. Kan han därvid vara till nån tjänst ska det vara största nöje för honom.

Det tar ett helt år innan Kellgren skriver igen. Den 31 mars 1774 avfattar han ett längre brev. Han har förhört sig hos några av herrarna i Ecklesiastika beredningen, särskilt hovpredikanten doktor Murray. (Ecklesiastika beredningen var ett ämbetsverk 1786–1789 bestående av en lekman och två präster som beredde de kyrkliga ärenden, särskilt tjänstebefordringar, som skulle föredras inför konungen. Den uppgick 1789 i Rikets ärenders allmänna beredning.)

Murray har svarat Kellgren att den enda motkandidat som Kjellander behöver frukta är den tidigare legationspastorn i London, Mathesius. Denne har både kungliga löften och författningarna för sig. Kellgren har då genmält att den förfallna disciplinen i Flo pastorat torde kräva en mera övad vaksamhet än den som en man kunde äga som under många år

inte skött någon församling. I detta har Murray instämt och önskat att Mathesius ville vända sina tankar till något annat mindre besvärligt pastorat. Om han kände något sådant ledigt, ville han själv skriva och övertala Mathesius till detta. Kellgren ber Kjellander att denne ska skriva till honom och ge honom upplysningar om det.

Kellgren undrar också om hans svåger inte borde ta kontakt med biskopen i Skara. Denne skulle kunna skriva till Murray och några andra om den vård som Flo behöver. Kjellander kunde även skriva till baron von Essen som dagligen talar med Kämpe eller genom denne. (Carl Larsson Kämpe, bland annat informator till baron von Essen)

Det dröjer bara några dagar innan nästa brev den 3 april lämnar Kellgrens hand. Han har på nytt talat med Murray. Denne har upplyst honom om att Mathesius fått förnyade löften av hertigen.

Själv har Kellgren fått Kämpe att skriva till Afzelius, vilken brevlades påpekat för Kämpe att det vore bättre för Mathesius om han fick Forshem än Flo. Samtidigt vill Kellgren att hans svåger ska berätta för honom, när Forshem blev ledigt och när förslaget där upprättas, vilka som är sökande och hur stort pastoratet är.

Nästa brev skickar Kellgren först den 19 maj, eftersom han varit mycket sjuk. Men det är inte så mycket att göra innan röstningen skett och förslaget kommit till Stockholm. Han har talat med sekreteraren Kihlgren och är viss om att Beredningen står

på Kjellanders sida. Men Mathesius å sin sida är vän med Murray och har hertigens löften.

Till nästa brev är det ett ännu längre uppehåll. Det avsänds den 23 oktober. Kellgren har inte varit helt överksam. Han har ännu en gång talat vid Murray, Kihlgren och de andra i Ecklesiastika beredningen. Statssekreterare Rosenblad har också han gjort en framställning till en vän, något som han åter ska göra. Rosenblad är känd för att inte gynna någon utan göra rätt åt alla.

Det har kommit många extra sökanden, men deras namn blir kända först när deras ansökningar kommit in till Beredningen. Det är svärmen av hovpredikanter och regementspräster, som är den farligaste. Särskilt de senare har rekommendationer från sina chefer, något som under en militärisk regering betyder mycket. Regementspastor Linderholm som varit med i kriget är med sina 50 meritår en farlig medsökande. Att han dessutom är skicklig och modig gör inte saken bättre.

Kellgren vet inte om det går att använda sig av pengar. Gustaf Adolf Reuterholm är den som har hertigens hela förtroende men till honom äger Kellgren inte tillträde, inte ens indirekt. (Reuterholm hade ett stor inflytande under de år Gustaf IV Adolf var omyndig, eftersom han var en av hertig Karls förtrogna. Hertigen var den omyndige kungen förmyndare.) Kellgren är varken älskad av Reuterholm själv eller av hans favoriter och av det gamla hovet finns ingen kvar. Det består idag endast av adjutanter,

överadjutanter, flygeladjutanter och generaladjutanter. Kellgren säger till slut att han funderat på att pröva en viss mans fåfänga, men han behöver tänka ett tag till på det.

Brevet till Reuterholm

Men nån gång i början av november har Kellgren redan tänkt färdigt. Då är det dags att sätta fåfängan på prov. Han skriver då i sin svågerns namn ett brev till Reuterholm som är så insmickrande välformulerat att det kommit att tillhöra de stora breven i den svenska litteraturen. Reuterholm var känd för sin dragning till mysticism och det därmed sammanhängande intresset för det snarast ockulta intresset av att förutsäga framtiden.

Stilmässigt gör Kellgren en sådan manöver att Reuterholm omöjligt kan känna igen hans stil. Han härmar en prästs sätt att uttrycka sig, använder en äldre stavning och slirar i fråga om ortografin. På nästan bibliskt vis upprepar han sig. På det sättet lyckas han lura det självutnämnda etablissemanget.

Först smörjer Kellgren adressaten genom att påpeka att hela landet talar om dennes kärlek och nit för religionen genom att befordra dem som inte söker andra vägar än förtjänsten banat och dygden gillar. Därför vågar han i djupaste ödmjukhet anhålla om Reuterholms nådiga förord hos regenten till Flo pastorat. Han medger att hans steg är ovanligt. Men

är något ovanligare än att gudsfruktan och rättvisan är regentens rådgivare?

Han omtalar sedan att han är några och sextio, varit präst i trettio år, kontraktsprost i tre, står på första förslagsrummet och äger de flesta rösterna. Han söker förflyttning inte på grund av snikenhet och inte av missnöje med det ringa för sin bärgning utan för att detta ringa är otillräckligt för barnens uppfostran.

Om dessa barn en gång blir dygdiga, upplysta och skickliga medborgare i samhället och vet att de näst försynen har Reuterholm att tacka för detta, hur skall de då inte i sin livstid med välsignelse nämna sin välgörarens namn.

Han ber Reuterholm att inte bli förtörnad över den dristighet han visar, vilken han själv inte vet hur den uppstått. Ofta väcks i själen vissa tankar, i hjärtat ett visst hopp, vissa aningar, som man inte kan göra reda för. Skulle det inte vara en vink av försynen, som någon gång tillåter en bönhörd själ att lyfta på framtidens tackelse.

Slutligen överlåter han till denne Gud och till hans excellens som ett redskap i Hans hand sina fattiga barns välfärd och sitt hela livs glädje, "framhjärdande med djupaste vördnad till dödsstunden".

Breven till svågern fortsätter

Den 17 november berättar han för sin svåger om sitt tilltag. Han turnerade brevet så att han smickrade

Reuterholms två favoritpassioner. Men samtidigt lovar han inte att det ska ha någon verkan. Med Kjellanders tillstånd har han erbjudit 300 riksdaler till en man som han menar kan påverka Reuterholm och ber sin svåger ha dem i beredskap.

Den första december ser han ljusare på saken, då det syns som om brevet gjort sin verkan. Men allt hänger på att det inte blir känt att Kellgren ligger bakom det hela. Han ber sin svåger att inte nämna det för någon.

I brevet den 8 december talar Kellgren om att Kjellander fått tjänsten för åtta dagar sedan, men att han för säkerhets skull dröjt med att berätta det, eftersom protokollet justerades först i fredags. Innan fullmakten kommit är han inte alldeles säker och ber därför sin svåger att inte nämna något. Denne ska dock skicka lösensumman, som Kellgren ska försöka förminska. Trots Beredningen har Kabinettet med rikskanslern, justitiekanslern, baron Reuterholm och statssekreteraren alla nämnt Kjellander. Dock hade Linderholm haft så höga förespråkare och så stora löften att man ansett honom för säker.

Men brevet till Reuterholm har avgjort saken. Baronon hade till och med talat om det i kabinettet. Kjellander får en avskrift men uppmanas att riva sönder den, när den är läst och inte föra det vidare till någon utom till någon mycket säker vän. För Reuterholm är så hämndgirig att han vid upptäckt skulle in i döden förfölja både Kellgren, svågern och hela släkten. Och det gäller också om han fick veta att

Kjellander är svåger med Kellgren, som inte har någon ro, förrän fullmakten är underskriven, troligen nästkommande fredag.

Den 18 december kan Kellgren meddela sin svåger att fullmakten är undertecknad. Han ber Kellgren att skicka 200 riksdaler till den man som hjälpt honom att påminna Reuterholm om brevet. Till det kommer lösen för fullmakten på 29 riksdaler. Kellgren vädjar till sin svåger att genast skicka pengarna om de inte redan är avsända.

Den 22 december bekräftar Kellgren att han fått 150 riksdaler och skickar med fullmakten. Han påpekar att denna kostar 29 riksdaler och det går inte att pruta på. Det vore som att pruta på postpengar eller kringlan i bageriet. Skulden som återstår är således 79 riksdaler, som svågern måste skicka om han inte redan gjort det. Kellgren ska i sin svågers namn skicka ett tackbrev till Reuterholm, men han vädjar till svågern att inte yppa något. Denne ska istället säga att han fått pastoraten, eftersom han var äldst, stod i första förslagsrummet och hade fått de flesta rösterna.

Från Rosenblad har han fått veta att hertigen i kabinettet talat mycket för Mathesius och påmint sig om att han gett denne sin muntliga försäkran om nådig hågkomst. Då hade emellertid Reuterholm svarat att denna gång borde Kjellander ha företräde. Han kände dennes förtjänster och hade fått brev av honom. De övriga hade instämt i detta.

Den 8 januari 1795 måste Kellgren låta en annan hand skriva brevet, eftersom han är alltför sjuk. Han har fått de 79 riksdalerna och sänder kvittenserna. Han kan också tala om att tackbrevet till Reuterholm är avsänt.

Den 11 februari berättar Kellgren för sin svåger att han före helgen begärt pengarna för att kunna betala den aktuella mannen, innan denne reser bort. Men eftersom resterande belopp kom honom till handa först på nyåret blev det inte så. Pengarna lämnade han sedan till en vän för att denne skulle betala mannen, när denne kom hem. Mannen ville emellertid inte ta emot dem utan Kellgren fick dem i retur. Därför skickar han nu tillbaka tvåhundra kronor till Kjellander och vill ha några ord till svar, när de kommit fram.

Något svar kommer inte. I det sista bevarade brevet till Kjellander den 16 mars 1795 någon månad före sin död den 20 april 1795 undrar därför Kellgren om denne har nåtts av de två hundra kronor han skickat till honom. Den man som skulle ha haft dem för sina tjänster i ärenden har inte velat ta emot dem. Fastän han begärt svar om de har kommit fram till svågern eller inte, har han inte erhållit något. Därför har han anledning att tro att denne inte fått något brev utan att det kanske ligger kvar i Skövde. Kjellander torde undersöka saken och underrätta honom om det. Han avslutar: "Jag förblifver min k. Svågers trogne vän och tjenare JH Kellgren".

ARNE ZETTERSTEN

FRÅN LICHÖPENGLISH TILL GLOBISH Mikrokosmos till makrokosmos

Den engelska som talas i Lichöping kan man med fördel kalla Lichöpenglish, precis som när man citerar Falköpenglish, Tidahenglish och Skövdenglish. Som litet större enhet blir Skarabenglish, engelskan i Skaraborg, ändå ungefär detsamma som skaraborgsstädernas Swenglish. Eftersom tiden är litet knapp idag, tar jag bara ett exempel på ett ord i Skaraborg som har seglat ut långt i världen och som illustrerar tanken om att en lokal variant av västgötska kan bidra till bildande av ett världsspråk.

Det skaraborgska dialektord jag skall ta som exempel är rotabagge 'kålrot', som har övertagits som lånord i amerikansk engelska, rutabaga, som är detsamma som 'Swedish turnips' eller 'Swedes', som är litet gulare än vanliga turnips. På latin *Brassica*

napobrassica. Latinets *napa* återkommer i anglosaxiska *naep*. I norra England och Skottland blir det till *neep*. Skotskan har t.ex. en maträtt som heter "neeps and tetis".

Så vi har fem ord för samma sak: Yellow turnip, Swedish turnip, Swede turnip, Swede och rutabaga (1799). En intressant poäng med ordet rutabaga är att den framstående amerikanske författaren, svenskättlingen Carl Sandburg skrev en bok 1922, som han kallade "Rootabaga Stories, Sagor från Rotabagga, där han skapar en ny sagovärld, Rootabaga, där märkliga sagogestalter påträffas, ung. som C.S. Lewis (genom Narnia) och Tolkien (genom Middle-earth) skapade nya världar.

Att Swedish turnips kom att kallas Swedes är kanske inte så märkligt, men att skaraborgska rotebagge skulle lånas in med början i slutet av 1700-talet både i Skottland och Amerika, Kanada, Tyskland och Frankrike är minst sagt överraskande.

Etymologiska undersökningar bör gärna vara kombinerade med studiebesök, fältundersökningar och intervjuer. Det var därför med intresse som jag besökte Farmers' Market i Berkeley, CA för c. 14 dagar sedan. Jag intervjuade ett par yngre lantbrukare som demonstrerade olika exempel på turnips, Swedish eller Swede turnips eller Swedes, som de konstaterade var detsamma som rutabaga. Dom visste dock inte att rutabaga kommer från västgötskans rotebagge.

I Ithaca, N.Y. finns det t.o.m. en tävling i curling som heter The Rutabaga Curl varje år. Den har nyss firat 15-årsjubileum. Ordet rutebaga kom in i amerikansk engelska på 1790-talet. I varje fall är det då första gången som ordet är belagt i amerikansk engelsk skrift. Det behöver inte betyda att ordet var okänt före detta datum, men första skriftliga datum är 1799. Det är alltid spännande när man kan påvisa, när ett ord uppträder för första gången. Just i fall som Lichöpenglish och Skarabenglish vet vi att detta sker idag under detta möte. Jag har nämligen uppfunnit dessa själv och inte citerat dem från skriftliga källor. Akademien har således medverkat till att svenska språket idag har utökats med flera ord, fr.a. om föredraget trycks i någon form och i sin tur blir citerat.

Det är också alltid fascinerande att studera hur ett nytt språk startar och ev. upphör att brukas som språk. Dit hör t.ex. Pitcairnese, som startades 1790, då myteristerna från skeppet Bounty återvände till Tahiti och medförde ett antal Tahitibor till den obebodda ön Pitcairn. Då, redan på havet, uppstod ett nytt blandspråk, en pidgin bestående av det polynesiska Tahitispråket och 1790-talets engelska. Detta kommer att dö ut om 30–50 år, då den nuvarande åldrande befolkningen på c. 40 personer flyttar från Pitcairn eller går ur tiden.

Redan på 1500–1600-talen växte många blandspråk fram baserade på olika kolonialspråk som spanska, engelska, portugisiska, etc. Engelskan, som började dominera som kolonialspråk under

1600-talet, blev grunden till olika former av sådana blandspråk eller "pidgins". Mitt eget intresse för pidginspråk härstammar från de kontakter med grupper av studenter från Hawaii, som min kollega, professor Frank Nelson tog med till sommarkurser i Lund under 1960-talet. Han inviterade mig som gästföreläsare till Hilo, den stora vulkanön i Hawaii-gruppen, där filialen till Hawaii-universitetet i Honolulu ligger. Här fick jag på en av plantagen min riktiga kontakt med hawaiisk pidgin, som jag sedan kunde studera mera noggrant som konsult vid The East-West Center på universitetet i Honolulu.

Eftersom hela befolkningen från Pitcairn överfördes (temporärt) till Norfolk Island år 1856, uppkom en variant av Pitcairnese på Norfolk Island, Norfolkese, som kommer att leva vidare betydligt längre, på grund av att befolkningen är mycket större än på Pitcairn (c. 2000 mot bara c. 40). Det var inte förvånansvärt att jag blev fascinerad av denna variant av myteristspråk på den f.d. fångkolonin Norfolk Island i Söderhavet. Det var genom dessa östudier som jag tidigt kom in i den engelska variantforskningen, som så småningom skulle bli ett omfattande forskningsområde på många håll i världen.

Norfolk Island är en vulkanö som är c. 8 km lång och 5 km bred. Den ligger c. 700 km från Nya Kaledonien och nästan 800 km från Nya Zeeland. Norfolk var obebodd då den upptäcktes av James Cook, som kom dit år 1774 tillsammans med Linnés lärjunge Anders Sparrman. Anders Källgård, den svenske

öspecialisten, min tidigare student, kom till Pitcairn och Norfolk Islands på 1980-talet. Han rapporterar i sin bok *Myteristernas ättlingar* (1986), att Norfolk på 1700-talet var britternas mest fruktade straffkoloni. En förvisning till Norfolk ansågs näst efter hängning vara lagens strängaste straff.

Eftersom den ena komponenten i Pitcairnese resp. Norfolkese var 1700-talets engelska och den andra det polynesiska tahitispråket, tog jag kontakt med en av deltagarna i Thor Heyerdahls Kontiki-expedition, Bengt Danielsson. Han hjälpte mig mycket att planera min första forskningsresa till Polynesien 1969–70 och satte mig i kontakt med Ralph Gardner White, dåtidens största expert på tahitispråkets ljudhistoria, som jag kunde sätta mig in i överraskande snabbt. Med hjälp av ett antal nyckelord på tahitispråket och min kunskap om 1700-talets engelska kunde jag klara av att tala en begriplig Norfolkese vid ankomsten till Norfolk Island.

Antalet språk som talas i världen är c. 6000. I rangordningen mellan de olika språken ligger engelskan på andra plats efter kinesiskan, om man med kinesiska avser de olika språken eller dialekterna som talas i Kina. Man räknar med att de fem klart ledande språken i världen om c. 50 år blir kinesiska, engelska, arabiska, hindi/urdu och spanska. Enbart de mandarinska dialekterna i Kina talas av mer än en miljard människor, medan man kan räkna med att c. 3–400 miljoner har engelska som sitt modersmål. En vä-

sentlig skillnad mellan dessa båda språk är att kinesiskan är geografiskt begränsad, medan engelskan i dess många former och varianter är väl sprid i alla världsdelar och blir en "lingua franca", dvs ett levande internationellt hjälpspråk i många länder. Det beräknas att c. 400–500 miljoner människor talar engelska som sitt andra språk eller första främmande språk. Antalet människor som talar eller försöker att använda engelska på olika nivåer kan vara upp mot 1,5–2 miljarder.

I en framtid är det tänkbart att ett världsspråk i sin standardform får överhanden totalt i alla dylika språkområden. Under en övergångsperiod kan därför stora delar av befolkningen tänkas vara tvåspråkig och behärska både standardspråket och en modifierad kreol, vilket också redan är fallet bland många människor, som talar just de blandspråk som vi har diskuterat ovan. Ett kreolspråk är ett språk som bildas när en pidgin har använts av första generationen och andra generationen i en befolkning växer upp med ett nytt blandspråk, en kreol.

Begreppet världsspråk kan man använda om ett språk som är starkt utbrett, och som används som ett slags universalspråk i umgänget mellan olika länder och folkslag.

Världsspråk kan vara av huvudsakligen tre typer. För det första finns de naturliga världsspråken såsom engelska och spanska. För det andra de s.k. reduktionsspråken, som är förenklade världsspråk, t.

ex. det som kallas *Basic English*. För det tredje, slutligen, finns de konstgjorda världsspråken, *esperanto* och *ido* m.fl.

Världsspråk har funnits före kolonialtiden, då portugisiskan, spanskan och engelskan började breda ut sig på världskartan. Babyloniskan, grekiskan, latinet och arabiskan är exempel från tidig historia, även om begreppet *världen* syftade på ett betydligt snävarare område än nu. Latinet efter det romerska världsriket har haft en speciell ställning som världsspråk inom ramen för den romersk-katolska kyrkan.

Om man med världsspråk menar ett språk som brukas som hjälpspråk mer än alla andra och har större geografisk spridning, så är det engelskan som kan betraktas som ett nuvarande världsspråk. Det är inte bara modersmål för c. 300–400 miljoner människor spridda över hela världen utan är också administrativt världsspråk för mer än dubbelt så många. Engelskans ställning har naturligtvis accentuerats mer och mer de senaste årtiondena, allteftersom det internationella utbytet mellan länderna ökat, handelsförbindelserna blivit tätare, det vetenskapliga informationsflödet blivit större, osv.

Trots att siffrorna för engelsktalande människor är höga, måste man komma ihåg att det bara är fråga om en del av jordens befolkning. Ännu flera människor existerar som varken kan läsa eller skriva. Man räknar f.n. med att över en miljard människor i

världen är analfabeter. Tanken att engelska språket skulle kunna inläras av dessa människor som ett nytt världsspråk vid sidan av deras eget modersmål är helt orealistisk. I många länder, t. ex. Afrika, talas ofta många olika språk inom en och samma statsbildning. Ofta har ingen hänsyn tagits till språkområden, när gränser gjorts upp på kartan. I många fall är de nationalistiska känslorna i ett land så stora, att man inte kan acceptera engelska eller något annat utifrån stammande språk som officiellt språk.

Det hävdas ofta i debatten, att det är orimligt att försöka låta engelskan i dess nuvarande form bli universalspråk eller enda världsspråk. Man påpekar, att övriga stormakter vid sidan av det engelskspråkiga USA, aldrig skulle acceptera tanken på att engelskan genom någon sorts internationellt beslut skulle få ännu mer dominans och påtvingas en mängd stater som officiellt språk. Det skulle heller inte vara rimligt att alla medvetet medverkade till att just de engelsktalande länderna automatiskt skulle få ett betydligt större kulturellt och politiskt övertag än för närvarande.

Kan det då vara berättigat att använda ett reduktionsspråk baserat på engelska eller ett helt annat konstgjort språk baserat på element från en rad kända levande språk?

Reduktionsspråk har konstruerats från en rad kända språk under 1900-talet. De två mest kända reduktionsspråken är det redan nämnda *Basic*

English uppfunnet av C.K. Ogden på 1930-talet och *Anglic* konstruerat av den svenske anglisten R.E. Zachrisson. Det förstnämnda språket är baserat på en oerhörd reducering av ordförrådet. Ogden valde ut enbart 850 basord på vilka hela det förenklade språksystemet skulle vara uppbyggt. Enkla regler är konstruerade för att bilda sammansättningar och avledningar av dessa basord. Hela vokabulären tar ungefär en kvart/tjugo minuter att repetera vid inläring, och med de enkla grammatiska reglernas hjälp kan Basic English inläras på ett par veckor. Det är dock fullständigt klart att Basic English aldrig kan vara tillfyllest i en modern tid, då ett stort ordförråd och ett nyanserat tankeutbyte är två av de viktigaste komponenterna i kommunikationen mellan människor. Ett språk som inte ger dessa möjligheter kan inte – eller borde inte kunna – överleva som världsspråk.

Zachrissons *Anglic* tillkom på slutet av 1920-talet. Det byggde på en stavningsreform, som innebar en stor förenkling av engelskans ganska komplicerade regler för stavning. Även om många kan finna pedagogiska fördelar med dessa reduktionsspråk, så undanröjer inget av dessa de politiska hindren för att göra engelska eller en form av engelska till universalspråk.

Konstruerade hjälpspråk har varit föremål för diskussioner i närmare 300 år. De mera kända hjälpspråken började produceras mot slutet av 1800-talet. År 1880 publicerade Johan Martin Schleyer sin

idé om *Volapük* (som betyder världsspråk). Det som gjorde detta språk svårbegripligt trots sin synbara enkelhet var att Schleyer försökte underlätta uttalet på något sätt för alla nationaliteter. T. ex. så undveks *r* för att underlätta för kinesiska och japanska talare som i sitt språk inte låter *r* och *l* ha särskiljande betydelse. Det engelska ordet *red* 'röd' blev *led* i *Volapük*. Ordet *world* blev *vola* och *speech* blev *pük*. Därav *Volapük*. Många andra liknande språk konstruerades de följande årtiondena. De hade namn som *Nal Bino*, *Veltparl*, *Langue Bleue* osv. Det i särklass mest framgångsrika sedan *Volapük* förlorade mark blev *Esperanto*, som blev introducerat 1887 av Dr. Ludvik Zamenhof från Polen. Vokabulären är internationell, grammatiken enkel och regelbunden. Dock av olika anledningar har inte esperanto fått den genomslagskraft som de största förespråkarna och entusiasterna trodde. Visserligen finns en betydande del av världslitteraturen översatt till esperanto och esperantotidningar existerar i många länder. Men tiden har gått ifrån esperanto och övriga 100-talet hjälpspråk av typ *ido*, *novial*, *interlingua*, *mondial*, *ling*, osv.

Man kan numera inte bara säga att ett hjälpspråks vokabulär kan ökas hur mycket som helst enbart genom tillägg av nya internationella ord. Det är många andra krav som måste ställas på ett universalspråk, som de konstruerade språken inte klarar. För det första är de konstruerade språken underlägsna när det gäller att formulera

komplikerade tankegångar i ord, att uttrycka fina nyanser i språket. För det andra har inget konstgjort språk någon egen stor litteratur och kan inte heller för närvarande få det på samma sätt som naturliga språk, hur liten utbredning dessa än har. För det tredje har nästan alla hjälpspråk inklusive esperanto varit konstruerade av och för européer, vilket komplicerar inlärningsprocessen mycket mer än man tror för andra som talar språk som är helt olika de indoeuropeiska.

Får vi då inget världsspråk eller universalspråk i framtiden, om engelskan inte kan accepteras av politiska skäl och de konstgjorda språken av olika anledningar måste diskvalificeras?

Jo, vi får ett slags världsspråk men inte ett enhetligt sådant som används i samma form på alla nivåer. Utvecklingen har nått så långt, att vissa tendenser kan spåras, som kan bli avgörande för framtiden.

Först och främst har utvecklingen inom handel, industri, vetenskap och IT gått dithän att engelskans frammarsch inte kan hejdas. När jag nu påstår att engelskan gått från öspråk via blandspråk till världsspråk, så är frågan varåt utvecklingen därefter går. Min egen uppfattning är, att tanken på att hela världen skulle tala ett och samma språk någon gång och att detta skulle bli en garanti för världsfred, etc, är helt orealistisk.

Det är mot år 2050 vi måste se framåt och då tycks mig tre grenar tänkbara i vilka det engelska språket

kommer att splittras upp mer än för närvarande. För det första kommer det teknisk-vetenskapliga språket att bli en speciell typ av engelska med en för lekmannen mer och mer svårbegriplig vokabulär, och varje vetenskap kommer att ha sitt speciella ordförråd med sitt särskilda lexikon lagrat i olika former för automatisk översättning.

Den andra formen av engelska som kommer att utvecklas är det normala skriftspråket som kommer till uttryck i litteraturen. Det kommer förmodligen att påverkas av tidningsspråket och talspråket. Trots att engelskan kommer att uppnå en förkrossande dominans inom tekniskt-vetenskaplig produktion, kommer de enskilda språkens integritet att bevaras väl inom det skönlitterära området. Mycket starka mottendenser till engelskdominans kommer säkerligen till uttryck på olika sätt inom olika andra språkområden.

Slutligen den tredje formen av engelska. Vad händer med talspråket? Redan nu märker vi i detta lands språkdebatt, hur många språklärare grips av en känsla av hopplöshet inför det faktum att den muntliga språkfärdigheten blir mindre precis i skolan. Men samtidigt ökar här liksom i övriga europeiska länder antalet personer med en form av förenklad engelska som första främmande språk. Redan nu talas på otaliga semesterorter i Europa olika former av reducerad engelska som en sorts lingua franca mellan turister och lokalbefolkning. Elaka tungor kallar denna mycket utbredda form av

talspråk för europeisk turistpidgin och frågan är vad som kommer att ske med den i framtiden. Bättre metoder för undervisning på skolstadiet och inom vuxenutbildningen kommer att ge möjligheter till en tvåspråkighet över hela världen med en rimlig språkriktighet som norm i de flesta länder. Om inte denna viktiga utbildning blir intensifierad och samordnad kan resultatet bli tvåspråkighet i en värld som talar dels sitt modersmål dels en form av pidginengelska, ett begrepp som har börjat att kallas *Globish*.

Begreppet *Globish* har uppkommit på följande sätt. En fransk lingvist har kommit på att vi har börjat att acceptera en slags global variant under tredje millenniet, en slags urvattnad, "koffeinfri" engelska eller "English Lite", som han ironiskt kallat "Globish". Vi hör den i affärskretsar, bland turister, på konferenser, i Bryssel osv. Globish har ett ordförråd på ung. 1500 ord förutom ett antal uttryck som varierar, allteftersom den kulturella omgivningen eller affärsspecialiseringen ändrar sig. Den påminner alltför mycket om den urvattnade "Basic English" från 1930-talet, som jag tidigare refererat till.

Med andra ord: Om jag antydde att världsspråket engelska hade genomgått en utveckling från öspråk via blandspråk till världsspråk, så finns en möjlighet eller fara att en tvåspråkig värld till stor del kommer att använda enbart modersmålet samt olika former av pidginliknande engelska, en slags "Globish".

Vi är därigenom tillbaka till diskussionen om den pidgin som vi studerade hos en enda liten f.d. fångkoloni i Söderhavet i början av denna diskussion. Vi kan associera denna pidgin med globish, europanto, turistpidgin eller reducerad engelska. En pidgin kommer dock nödvändigtvis inte att talas av seriösa turister, men en pidginliknande variant, en globish, kan tänkas användas av en förkrossande majoritet av globala resenärer och lokala turister. Den påverkar byråkratengelskan och mediernas engelska. Den kan få ett oväntat (eller är det kanske väntat?) stort inflytande.

Ett problem är att vi måste mer och mer lära oss att förstå förenklade kreoliserade varianter när vi är ute och reser eller deltar i internationella konferenser. Vi bör vara minst tvåspråkiga inom engelskans ram, trots att vi inte laborerar med vårt eget modersmål. Vi bör kunna behärska ett vårdat, avancerat tal-språk, som skulle kunna kallas, WSSE, *World Standard Spoken English*, liksom vi bör förstå och vid behov använda Globish. Precis som ungdomar snabbt kan växla mellan språket i skolan, jargongen bland vännerna och de familjära uttryckssätten i hemmet hos föräldrarna, måste vi kunna förstå och tala flera olika varianter av engelska, det språk som endast talades av 2 millioner lokala engelsmän i början av 1500-talet men av 2 eller kanske 3 miljarder världsmedborgare (på ett eller annat sätt) 500 år senare.

Från 2 miljoner till 3 miljarder engelsktalande på 500 år låter som en lång världsomsegling *över* havet

för kommunikativa, kreativa, kunskapstörstande resenärer och konferensdeltagare.

”Navigare necesse est!” heter det på en evig *lingua franca*. På en pidgin i Söderhavet heter det [där *sullen* kan betyda ”människa, engelsman, spöke”]:

”One *sullen*, he tell, Gosh, see dem ah — ship floating about!”

Eftersom jag inledningsvis förklarade hur modern amerikansk engelska rutabaga har kunnat utvecklas ur Lichöpingskans rotebagge, skall jag nu också demonstrera hur namnet på bästa doktorsavhandling av Anna Syberfeldt, ”A multi-objective evolutionary approach to simulation-based optimisation of real-world problems”, skulle ha låtit på Lichöpenglish med all vederbörlig intonation: ”A multi-objektiˈv evolotionäˈri approːch to simulaschoˌn-beːst opti-mejseˈschon off reelbeeːst problems”.

Detta låter snarast som en dålig parodi och det är det ju också. Ungdomen i Lidköping talar inte alls dåligt. Det blir snarast när vi lägger samman alla tal-språksvarianter till ett sorts medeltal av alla två till tre miljoner engelsktalande som vi får ”Globish”, och när vi lägger samman lichöpingsbornas hyggliga engelskformer till en syntes, som vi får Lichöpenglish.

Lichöpenglish är en konstruerad fiction men ett enskilt exempel som rotebagge står stabilt fast och

säkert som en produktiv sättpotatis i den traditions-
mättade skaraborgska myllan.

Salve magnifice rotebagge!

Föreläsning i Gamla Rådhuset, Lidköping, lördagen den
1 december 2012 i samband med Skaraborgs Akademis
utdelning av pris för bästa avhandling.

KARL-ERIK TYSK

**MELLAN ÖST OCH VÄST –
UKRAINA FRÅN ETT GAMMAL-
SVENSKBYPERSPEKTIV**

”Du skall ha stryk, din djävel!” Med de orden möttes jag, när jag för första gången besökte Gammalsvenskby i Ukraina i mitten på 90-talet.

Simon, Emil och Anna

Det var en stor kraftig man som ganska råbarkat, för att inte säga hotfullt, kom fram till mig. (Så småningom fick jag reda på att hans namn var Simon Norberg.) Det var med påtaglig ilska han hävde ur sig de orden. Jag undrade häpet över varför jag, som inte kände honom, skulle råka ut för det. Hans svar

kom blixtsnabbt: "Du bor hos den där ryssdjäveln. Du skall genast flytta över till oss svenskar."

Jag bodde hos den ukrainsk-ortodoxe prästen Oleksandr Kvitka. Men till saken hör att Oleksandr knappast skulle vilja kalla sig ryss. Han tillhör en adelssläkt och är stolt över sina ukrainska anor. Hans nationella patos hade jag naturligtvis då ingen aning om, men det skulle inte dröja länge innan jag blev varse hans ovilja mot all form av rysk dominans.

Simon hade jag inte så mycket kontakt med i fortsättningen men väl med hans syster, den formidabla berätterskan Anna Portje, hon som själv kallade sig byns computer. Man kunde sätta igång henne var som helst i hennes historia och orden flödade fram i flera timmar utan att man behövde infoga något annat än en nickning då och då för att helt i onödan markera att man hade uppmärksamheten kvar. Hennes kronologiska berättelser var sammansatta av egna upplevelser, läsefrukter och stundens improvisation. Hon hade säkert kunnat bli både en framgångsrik författare och en revolutionär Rosa Luxemburg, om hon nu inte hade varit den Anna hon nu var med ett rörligt intellekt och en synnerligen skarp tunga. Hon mötte mig en gång, när jag skulle ha en begravning: "Har du sett vem som har hand om det här? Det är den där djävla horkarlen Andreas Anas!"

Som tur var dök en annan spenslig figur med plirande ögon upp. Han hade en nästan skälmaktig framtoning. Han sträckte fram handen och hälsade

mig välkommen till byn. Också han gick rakt på sak: "När du skall skita, skall du komma till mig. Jag har grävt sex meter och det luktar inte."

Han hette Emil Norberg, dock inte släkt med Simon, och hade under sovjettiden suttit tio år i fängelse och som grädden på moset därefter blivit dömd till fem års förvisning i Sibirien för påstådd kollaboration med tyskarna under deras ockupation. Emil kunde nog också han yttra sig ytterst rysskritiskt, men han hade samtidigt på något underligt sätt försonat sig med sitt öde och saknade mycket av den bitterhet som i hans situation hade varit naturlig. Föga anade jag då att jag hade en av byns stora berättare framför mig, en person som jag med stort intresse skulle lyssna till så länge han levde, en man som själv gärna kallade sig sovchosens veterinär, givetvis utan all formell utbildning.

Emil anförtrorde mig att han hade klarat fängelsevistelsen bra, tack vare sin bibel. Jag kände hur värmen steg inombords men Emil, väl medveten om sin egen drastiska formuleringsförmåga, fortsatte: "Bladen var så tunna att de räckte länge att rulla cigaretter med."

Det där med samarbetet med tyskarna var det nog lite si och så med. Emil med sin känsla för det humoristiska lurade även den ockupationsmaktens soldater. I stället för att leverera den gris tyskarna rekquerat, tog han en tändsticka och såg till att termometern hade en lämplig temperatur innan han stack den i grisens bak. Sedan kunde han beklagande meddela

tyskarna att den tyvärr hade drabbats av rödsjuka. Det säger sig självt att Emil fick behålla grisen.

Den allestädes närvarande vodkan

Emil älskade att ta sig en tjut'-tjut' och bjuda på men han fick oroligt se med en vädjande blick på sin hustru. Henne sade han ofta efter hennes död att han haft så kär att han varje middag gick hem för att kunna vara tillsammans med henne. En gång när en av byns krutgummor, Emma Malmas, Anna Utas syster, hörde detta avbröt hon honom bryskt: "Åh, Maria som alltid klagade över att du ständigt var otrogen!" Anna Portje lade till: "Fråga Motja om hon känner Emil!"

Jag lärde mig fort mycket om denna jordnära, djävuls- och vodkaspäckade fromhet. Till och med den oerhört gudfruktiga Anna Utas, som såg ut som en riktig sådan där rysk bygumma som vi sett så många av, kunde någon gång ogenerat blanda de kort som vi ibland tycker vara ganska omaka. Vid en frukost hade hon just bätt bordsbön, när hon höjde sitt glas och utbrast: "Och nu skall vi supa!"

Super gör man naturligtvis utan att man skämtar om det i hela det gamla Sovjetunionen. Andropov och Gorbatjov försökte få bukt med det med kraftiga restriktioner. Det bidrog säkert till den sovjetiska ekonomins kollaps och Gorbatjovs eget fall. Jag blev varse vodkans roll strax efter samtalet med Emil. Vi

bjöd på lunch och där fanns den allestädes närvarande vodkan. Jag riggade upp med snapsglas, vanligt glas och kaffekopp. Sedan hällde de upp. Som tur var hade jag läst Michail Sjolochovs novell "Ett människöde". Där bjuder den tyske lägerkommendanten en sovjetisk krigsfånge på vodka och tilltugg. Men denne svarar: "Jag tar inte tilltugg efter första glaset ... inte efter andra ... inte efter tredje." Då släpper kommendanten sin fånge. Så börjar 1965-års nobelpristagare sin novell. Nu tog jag efter och nådde det trettonde glaset utan tilltugg. Då sköt man till mig flaskorna. Men grannarna till höger och vänster, som fick dricka min juice och mitt kaffe, tyckte det var riktigt starka grejer.

Svenskarnas öde

Svenskarna i byn hade kommit hit den 1 maj 1782, efter att under vintern ha vandrat från Dagö på Estland och under färden decimerats från omkring 1000 personer till de 500 som återstod, när den ryska vintern hade gjort sitt. Katarina den stora, kejsarinnan, som i så hög grad begåvats med den inte alltför sällsynta kombinationen av erotisk och politisk glupskhet, hade löst två problem i en smäll, konflikten mellan de svenska bönderna och deras godsherre på Dagö, greve Stenbock, och behovet av kolonisation i det från Turkiet nyrövrade Nyryska guvernementet under hennes älskares eller möjligen mans, furst Potemkins ledning.

Nya Ryssland (Novorossija) är förresten ett ord som vi känner från det dagsaktuella ryska ordförrådet. Det har återupplivats av Katarinas samtida efterföljare, Vladimir Vladimirovitj Putin, som också lyckats blåsa liv i den gamla rysskräcken från fornstora dagar och som därmed bekräftat den bild av Ryssland som vi tycks hysa långt inne i vår reptilhjärna, den person som Alexandr Solzjenitsyn, för Rysslands skull, satte sitt stora hopp till.

Svenskarna fick så småningom sällskap med tyskar och det bykomplex som fortfarande finns kvar, bildades, från söder räknat Schlangendorf, Mühlhausendorf, Alt-Schwedendorf (Gammalsvenskby) och Klosterdorf. Denna by kallas idag Zmijivka på ukrainska, en översättning av det tyska Schlangendorf (Ormbyn).

De etablerade sig och många fick det ganska gott ställt på världens bästa jordar. Ändå lockades de flesta 1929 att komma Sverige, dit de anlände den 1 augusti. Några stannade, några for till Kanada. Andra lurades med löften om mjölk och honung tillbaka till de ukrainska stepperna. De gick ur askan i elden. Stalinterrorn kulminerade under åren 1937 till 1938.

Kyrkan i byn förvandlades under sovjettiden till allt från klubb till lagringslokal för konstgödning. För några år sedan satt en hel svensk grupp i Lily Hansas trädgård. Hon var då byns äldsta svensk. Ändå bjöd hon oss generöst på en måltid. Allt filma-

des av den estniska skådespelerskan och filmproducenten Riina Hein. Lily berättade att det varit fest på klubben och en man hängde efter henne. "Vad gjorde ni sen", frågade jag. "Vi gick till Malmas, där festen fortsatte." "Och sen, vad gjorde ni då?" Med en oförglömlig min som på samma gång andades förvåning och självklarhet kom svaret: "Gossen!" Som om vi borde ha begripit. Lilys ende son avlades alltså den kvällen men kom så småningom att tragiskt drunkna i Dnipro. Det blev aldrig någon riktig familj för Lily. En gång gjorde hon ett försök men råkade få djävulen till svärmor.

Andra världskriget och den tyska invasionen gjorde att fronten kom och gick. När tyskarna retire-rade tog de svenskarna med sig. De fick arbeta, en del i Offenburg nära den franska gränsen. När de vid krigsslutet 1945 skulle återvända anklagades en del kollektivt för fosterlandsförräderi och hamnade i norr, i Komi SSR, väster om Uralbergen, där de i fyrtio graders kyla fick slita i skogen för att förse en fanérfabrik med virke. Det skulle dröja till 1947 innan den gruppen kom hem bara för att mötas av missväxt och hungersnöd. Under en tid fick de nöja sig med gräs. Men de tog sig igenom och fick under 1980-talet ett relativt välstånd. Sovchoserna tog hand om dem från vaggan till graven. Många anser att detta var den bästa tiden.

En svensk något vänsterinriktad journalist besökte för några år sedan byn för att få höra just det

av byborna. Han talade med den legendariske Gustav Annas, Kvast-Gustav kallad, eftersom han tillverkade kvastar av "kvastgräs". Gustav berättade och journalisten kände sig tillfreds. Men så frågade denne, för att komplettera. "Vad gjorde ni mer?" Gustav blev inte svaret skyldig: "Vi stal!" Intervjun var slut. Journalisten fick inte den historia han hade önskat, att allt var frid och fröjd under kommunisttiden.

Sedan föll Sovjetunionen samman och byn kastades på nytt in i fattigdom, där el och vatten blev en ransoneringsvara, som de till viss del fortfarande är.

Min egen kärlek till byn

Jag har varit 49 gånger i byn. Och jag tror mig veta vad det är som drar. Jag känner igen mycket av min barndoms människor och miljöer i 50-talets Skaraborg. Det är som om jag hade mött Simon, Anna och Emil förut. Men jag har också mött deras språk i de tal av Nikita Chrusjtjov som vi under tiden på tolkskolan fick översätta. Det vimlade av ord från den ryska svinaveln i dess mer grisiga form, stanken och konsistensen hos svinskiten var inte alltid så lätt att förstå, när den iklätt sig politisk dräkt.

Så länge de gamla lever kvar, utövar byn en oemotståndlig lockelse. Den blir bara starkare av att Anna Portje hotat mig med käppen och Lily Hansas kallat mig "din gråhåriga djävel". Nu är det i stort sett bara sju kvinnor kvar som bär den gamla

svenska kulturen. Det finns all anledning att nämna deras namn: Milita Prasolova (född 1926), Elsa Kozenko (född 1930), Maria Norberg (född 1931), Emma Utas (född 1932), Lidija Utas (född 1933), Anna Annas (född 1936) och Maria Malmas (född 1937). Dessutom finns ett fåtal i periferin. Visserligen är det många svenskättlingar och även andra som lär sig svenska i skolan men som modersmål kommer ärans och hjältarnas språk aldrig tillbaka.

Realpolitiken som alltid dominerar

Realpolitik, är ett politiskt synsätt, där realistiska resultat anses viktigare än moraliska eller ideologiska principer. Det kan anses vara en synonym till kompromissvillig politik, eftersom kompromisser ofta är en grundförutsättning för att uppnå det man önskar.

Även om termen Realpolitik präglades i Tyskland av von Rochau på 1800-talet efter den misslyckade revolutionen 1848, har den naturligtvis sina rötter hos Machiavelli och kanske hos den grekiska historiereskrivaren Thukydides.

Svenskbyborna är vana att leva med det som är följden av realpolitik i denna mening. Deras upplevelser under 1900-talet, men även under det senaste årtiondet, överträffar vida de groteska, moraliskt upp- och nedvända händelser som präglar 2014-års nobelpristagare Patrick Modianos ungdomligt genialiska debutroman *Place de l'Etoile*, som jag inom parentes livligt kan rekommendera.

Idag finns det knappast några tyskar kvar i byn, medan de kvarvarande svenskättlingarna fortfarande lever där. Det är ett resultat av en kollision mellan Realpolitik och värdeladdad politik som medfört att Förbundsrepubliken Tyskland låter alla tyskar komma "hem", under det att Sverige tillämpar en annan politik som jämställer byns svenskar med vilka andra presumtiva asylsökande som helst.

Korruption på alla nivåer

En tidigare borgmästare i byn byggde ett stort, modernt hus av västerländskt snitt mitt bland de gamla husen. Han gjorde det i samband med att vår svenske kung avlade ett besök i byn 2008. Visserligen var borgmästaren en av byns få framgångsrika affärsmän, men de flesta kunde ändå inte tro att han bekostade bygget ur egen kassa. Tvärtom cirkulerar fortfarande rykten om att han, i vanlig ordning skulle man kunna säga, lade beslag på en del av de pengar som byn fick från nationell och regional nivå. Vid borgmästarvalet några år senare förlorade han därför sin post, som i stället gick till en kvinna, den driftiga daghemsföreståndaren. Vid det mycket välbesökta 230-årsjubileet 2012 hade jag i ett tal anledning att varna henne för att bli en signora Corleone. Men det dröjde inte länge innan hon måste avgå på grund av en, trots allt mindre, korruptionsskandal. Hon arbetar nu i Moskva.

Detta är bara några exempel från byn på det som är Ukrainas allra största gissel, den i hela landet, på alla nivåer, utbredda korruptionen. Vi har väl alla sett hur den tidigare presidenten, Viktor Janukovyjtj, bokstavligt talat vältrade sig i lyx, innan han tvingades fly från landet. Det mest drastiska exemplet är trots allt Pavlo Lazarenko som en gång var Ukrainas premiärminister och som anses ha plundrat statskassan på inemot 200 miljoner dollar, rankad som nummer åtta bland världens mest korrupta personer.

Den nuvarande presidenten, Petro Porosjenko, chokladkungen, står inför en antagligen övermäktig uppgift, då det gäller att få bukt med denna dödliga cancersvulst på den ukrainska samhällskroppen. Av 175 stater ligger Ukraina på plats 144 på det korruptionsindex som omfattar hela världen.

Byborna är härdade. De vet att i stort sett alla politiker, med få undantag, är banditer. Just i år har emellertid byn fått en ny borgmästare som har ett fullständigt rent förflutet och förhoppningsvis genom sin karaktär skall kunna hålla stånd mot alla frestelser. Vi får se!

Korruptionen i vardagen är också den legio. Läkare, lärare och andra befattningshavare på lokal nivå kräver naturligtvis sin tribut, liksom förstås polisen, som man då och då råkar ut för. Ibland kan man dra nytta av systemet genom att ta sig litet snabbare fram men för den allmänna moralen är det förödande. Jag har dock själv haft litet roligt med

den. En gång blev jag stoppad för en påstådd förseelse. Jag skulle ha åkt fel i en rondell efter mörkrets inbrott. Jag låtsades inte begripa ett ord. Till slut tog de upp lagboken och visade vad jag skulle få böta, om jag inte gav dem 100 dollar. Då begrep jag plötsligt och bad att få ringa till inrikesministeriet. De nästan körde ut mig ur den bil de först tagit in mig i.

Relationen till grannen

I en intervju alldeles nyligen sade en av Vladimir Putins förtrogna att det är russofobin som är grunden till de dåliga relationerna mellan Ryssland och staterna i västra Europa. Samtidigt uttalade han hotelser mot bland annat Estland och Lettland, som har betydande ryska minoriteter. Detta torde klart visa att den så kallade russofobin knappast är grundlös.

För Ukrainas del kompliceras allt av att Ryssland betraktar Kievriket, Svjataja Rus, det Heliga Ryssland, som alla ryssars moder. Det var här Ryssland föddes 988, när storfursten Vladimir den store lät döpa sig enligt grekisk-ortodox rit och därmed valde sida i kampen mellan den västliga och östliga kristendomen som rått ända sedan schismen blev öppen 1054. Detta val fick på sikt ödesdiga konsekvenser för Europa och är ett av ursprungen till det som så småningom kom att bli den så kallade Järnridån.

Ryssland anser därför att åtminstone delar av Ukraina i grunden tillhör Ryssland, även om man motvilligt måste finna sig i att Ukraina är en egen

nation. Enligt uppgift lär den ryske presidenten ha antytt att Ryssland och Polen borde dela upp landet. "Lvov är egentligen en polsk stad", lär Putin ha sagt, väl medveten om att det skulle vara förödande för Ryssland att lägga under sig de västliga delarna av Ukraina med deras antiryska befolkning.

Som jag tidigare påpekat är en stor del av det nuvarande Ukraina det territorium som Ryssland i slutet av 1700-talet erövrade från det Ottomanska riket. Det omfattade Krym samt de ukrainska länen Donetsk, Luhansk, Dnipropetrovsk, Zaporizjzja, Cherson och Odesa samt dessutom utbrytarrepubliken Transnistrien i Moldova. I Ryssland har man alltså på nytt börjat använda denna gamla beteckning, vilket Ukraina måste uppleva som ytterst hotfullt. Vi ser hur historien går igen. Ryssland har ett utmärkt minne. Med tanke på att Gammalsvenskby ligger i Chersons län torde en viss oro vara förståelig.

Den senaste utvecklingen i Ukraina kan kortfattat beskrivas så här: I november 2013 tillkännagav Ukrainas president Viktor Janukovyjtj att förhandlingarna om ett frihandelsavtal med EU skulle avbrytas. Beslutet ledde till stora protester i Kyjiv. De eskalerade i februari och Janukovyjtj flydde till Ryssland. I mars invaderade Ryssland den ukrainska halvön Krym. Efter en omdiskuterad folkomröstning sade Putin att Krym nu tillhör Ryssland.

Under våren tog ryska separatister kontroll över flera delar av östra Ukraina. I maj valde Ukraina Pe-

tro Porosjenko till ny president. Våldet fortsatte under sommaren. Den 17 juli sköts det malaysiska passagerarplanet MH17 ner, när det flög över östra Ukraina. 298 människor dog i kraschen. Proryska separatister anklagades för dådet. Den 5 september skrev parterna på ett avtal om vapenvila. Men den har inte hållits och separatisterna har genomfört val i de områden de behärskar, ett val som inte ens Ryssland accepterar men väl respekterar.

I den nya ryska militärdoktrinen från 2010 talas det om när Ryska federationens styrkor kan komma att användas. Bland annat sägs det att de kan sättas in, när följande villkor är uppfyllt: Diskriminering och undertryckande av rättigheter, friheter och intressen hos medborgare i Ryska federationen som bor i främmande stater.

En ytterligare faktor är naturligtvis den att Västerlandet inte har lyckats hindra Ryssland att genomföra sina planer med avseende på Krym. Möjligen är samma procedur nu på gång i Donetsk och Luhansk, även om den ryska taktiken minst sagt kan tyckas en smula svårförstådd. En del menar att Putin improviserar. Det må gälla den taktiska nivån, men när det handlar om strategin är jag ganska säker på att det inte är fallet. Hans handlande är helt rationellt och fullt begripligt.

De sanktioner som genomförts torde knappast uppnå sitt yttersta syfte. Frågan är om inte den ryska sammanhållningen ökar ju större pressen västerifrån

blir. Åtminstone är det den effekt på det ryska samhället som man för närvarande kan iaktta. Det är helt i enlighet med det reaktionsmönster som det ryska folket mer än en gång visat genom historien. Man har handlat helt enligt den klassiska devisen *perfer et obura, multo graviora tulisti*, den som fanns i min ungdoms latinlärobok.

Gud är granne med Satan

Den jordnära fromhet som utmärkte de gamla svenskarna, kom en dag alldeles tydligt till uttryck, när jag besökte Elin Hermann. Hon talade en alldeles utmärkt gammalsvenska, som gjorde den svår att förstå. Det var en kvinna med hela den tragiska historien skriven i det fårade ansiktet men också med personliga olyckor av ofattbar dignitet bakom sig, som också tydligt beskriver den verklighet byborna fått leva under. En dag kom hennes son hem från arbetet på sovchosen med en flaska växtgift i handen. Han tittade på sin mor med glasartad blick, tömde flaskan och sade. "Adjö mamma!" Först flera dagar senare dog han i svåra smärtor på sjukhuset.

Jag besökte Elin, när hon satt i den lilla trädgården omgiven av yrande hönsfjädrar och försökte få ordning på sin handdrivna lilla symaskin som hade hakat upp sig. Jag ryckte övermodigt in för att ställa allt till rätta men lyckades pinsamt nog inte få den enkla apparaten att fungera. Jag såg hur Elins otålighet växte och till slut kunde hon inte hålla den inne: "Ge

fa'en i helvete i symaskinen, låt oss fira nattvard
istället!"

Föreläsning vid Skövde Högskola torsdagen den 13 november 2014 i samband med Skaraborgs Akademis utdelning av pris för bästa avhandling.

SKARABORGS AKADEMI 20 ÅR

Tanken på att skapa Skaraborgs Akademi uppstod inom ramen för Kultorum Skaraborg, ett kulturprojekt som Skaraborgs läns landsting genomförde under 1998. Det ursprungliga förslaget kom från skulptören Lenny Clarhäll, bördig från Timmersdala. Jag fick i uppdrag att samla en akademi på aderton personer utifrån kriteriet att dessa skulle vara födda eller uppvuxna i Skaraborg, men för närvarande inte vara bosatta där, och att de genom sin verksamhet skulle kunna bidra till att förverkliga Akademin syften. En del andra regionala akademier tjänade som förebild.

Ledamöterna

Redan under förberedelsearbetet framstod Skaraborgs läns siste landshövding, Birger Bäckström, som självskriven ledamot och preses i akademien. Genom honom skulle inte minst kontinuiteten bakåt mot Skaraborg tydligt markeras.

Formellt bildades Akademin vid ett högtidssammanträde på Residenset i Mariestad den 28 november 1998. Förslaget till stadgar utarbetades med dem för Smålands akademi som förebild. Förslaget antogs så när som på Akademin valspråk. Det dröjde ett år innan ledamöterna kunde enas om en formulering som föreslagits av ledamoten Jan Mårtenson: Snille och blyt. Det är en genialisk devis som antyder att Akademin inte tar sig på alltför blodigt allvar.

Akademin kom ursprungligen att bestå av en Mariestadskrets med Birger Bäckström, Lars Fimmerstad, Sören Häggroth, Lennart Lönngrén, Birgitta Andersson, Åsa Brandt och undertecknad, en Skövdekrets med Sören Holmberg, Bo Gyllensvärd, Barbro Lennéer Axelson och Fredrik Belfrage, en Lidköpingskrets med Bengt Knutsson och Cajsa Holmstrand, en Falköpingskrets med Marianne Ahrné, Frans Helmerson och Solvie Ågren samt en ledamot från Skara, Birgitta Rudberg, och en från Tidaholm, Jan Mårtenson.

På grund av ständiga svårigheter att närvara vid Akademin högtidssammankomster lämnade ledamöterna Birgitta Rudberg, Frans Helmerson och Solvie Ågren Akademin. De ersattes av Helena Stålnert, Niklas Schiöler och Sven G. Linder. Sedan har andra medlemmar utträtt och nya tillkommit. Fortfarande är åtta av de ursprungliga medlemmarna kvar i Akademin.

Birger Bäckström efterträddes (2008) som preses av ambassadör Sven G. Linder. Sedan Linder avlidit

utsågs professor Arne Zettersten (2011) till preses och efter hans död (2015) valdes docent Bengt Knutsson.

Högtidssammankomster

Skaraborgs Akademi ska årligen hålla Högtidssammankomst på Johan Henric Kellgrens, vår förgrundsfigurs, födelsedag den 1 december eller om så ej kan ske första lördagen före denna dag. Ganska snart tvingades vi frångå denna bestämmelse och hålla sammankomsterna på andra mera lämpliga dagar. Geografiskt har de varit förlagda till Residenset i Mariestad (1998), Varnhems klosterkyrka och Hotell Billingen Skövde (1999), Skara (2000), Skövde (2001), Skövde (2002), Skövde (2003), Skara (2004), Mariestad (2006), Skara Stadshotell (2007), Skara stadshotell (2011), Gamla Rådhuset Lidköping (2012) och Länsstyrelsen Mariestad (2013). Några av det gamla länets kommuner har välvilligt tagit emot Akademin.

Från och med 2014 har Högtidssammankomsten kommit att förläggas till Högskolan i Skövde en torsdag i november. Det har onekligen varit ett mycket viktigt steg för att ge Akademin en tydlig förankring och göra det möjligt för oss att fortsätta vår verksamhet.

Detta innebär att vår anknytning till Mariestad får en mera symbolisk prägel.

Hedersskaraborgare

Idén att varje år utnämna en Hedersskaraborgare framfördes vid det konstituerande sammanträdet av Sören Holmberg. Det har sedan dess blivit Akademiens viktigaste manifestation utåt. Det synliga beviset på värdigheten är en utskuren del från en avgjutning av en av Fröslundasköldarna. Avgjutningen är utförd med en rekonstruerad sköld som förlaga.

De riktiga sköldarna, som lantbrukaren Bert Ivarsson plöjde fram hösten 1985, är lövtunna och består av en mängd fragment. Det praktfulla fyndet gjordes på en plats där Väneren tidigare nådde in på Kållandsö. Sköldarna anses vara från 700-talet före vår tideräknings början.

Plaketten är således en del av en större helhet, där snittet har bestämt formen och slumpen får avgöra vem som får vilken del. Idégivare har varit den tidigare akademiledamoten Cajs Holmstrand med stöd av maken, skulptören Einar Höste. Cajs Holmstrand har också stått för utförandet. Avgjutningen och utskärningen har gjorts av Gelbgjuteriet i Skara.

Till 1998 års Hedersskaraborgare utsågs Sixten Bengtsson. Det var ett naturligt val med tanke på hans enastående livsgärning ägnad hembygden. Priset utdelades vid högtidssammankomsten i Varnhems klosterkyrka den 27 november 1999. På den plakett han fick motta står det: "för att han mer än

någon annan spridit glans över det västgötska språket och fångat den skaraborgska karaktären". Det var ett av hans sista offentliga framträdanden. I sitt tacktal sade han: "Detta är mitt andliga hem. Här har jag stått tusentals gånger och välkomnat västgötapojkar, rekryter, som glada stormat in i kyrkan, men som snart suttit i andäktig tystnad, när jag berättat om denna trakts märkliga historia." Det blev en mäktig manifestation för Skaraborgs läns verkliga nestor. Sixten Bengtsson avled inte långt efter det att han mottagit utmärkelsen.

1999 års Hedersskaraborgare blev skådespelaren Robert Gustafsson "för sin blixtrande scenkonst som på ett snillrikt sätt vidareför och fördjupar den skaraborgska humorn". Robert Gustafsson är uppvuxen i Skövde.

Eftersom Jan Guillou som få, kanske oavsiktligt, ställt Skaraborg i fokus, var det foljdriktigt att han blev 2000 års Hedersskaraborgare. Han blev det "för att han genom sina tre böcker om Arn satt Skaraborg i blyxtbelysning".

När Akademin utsåg författaren Olof Lagercrantz till Hedersskaraborgare 2001 skedde det liksom i fallet Sixten Bengtsson i elfte timman. Lagercrantz avled den 23 juli 2002. Olof Lagercrantz fick utmärkelsen för att han i sitt författarskap och på annat sätt gjort Skaraborg känt. Han har varit bosatt både söder (Mönarp), och norr om Falköping (Broddetorp). På plaketten står det att han var "en av 1900-talets skarpaste pennor, både fruktad och älskad".

Sedan dess har en lång rad personer utsetts till Hedersskaraborgare, alltifrån Birger jarl till kronprinsessan Victoria, författare, konstnärer, musiker, skådespelare, arkitekter, designer och ostexperter. Vid förra årets Högtidssammankomst blev äntligen den ursprunglige initiativtagaren, skulptören Lenny Clarhäll, utnämnd till Hedersskaraborgare.

Pris för bästa avhandling

I stadgarna talas det om att Akademien skall utdela de priser som den förfogar över. Vid Högtidssammankomsten 2001 i Odenhuset i Skövde utdelades för första gången ett sådant pris för bästa doktorsavhandling under året vid högskolan i Skövde. Det var Länsförsäkringar Skaraborg som välvilligt, genom sin direktör Carl Henrik Ohlsson, senare akademiledamot, hade ställt ett belopp på 10 000 kronor till förfogande. Det tillföll första gången Jan Oscarsson, Lidköping, för avhandlingen *Advanced Virtual Manufacturing: Advanced digital mock-up technology with simulation variances*. De följande prisbelönda avhandlingarna finns förtecknade i en särskild bilaga.

Detta pris har sedan årligen med några avbrott delats ut. En grupp vid Högskolan i Skövde föreslår pristagare och Länsförsäkringar Skaraborg står för pengarna, varför Akademien endast kan ta åt sig en liten del av äran.

Vårsammankomster

Till en början kom plaketten till Hedersskara-borgaren att utdelas vid en vårsammankomst, i Husaby kyrka (2000), Forsviks bruk (2001) och Falköpings stadshus (2002). I Husaby höll teol dr Bengt Wahlström ett föredrag "Patrioter och prelater" och Robert Gustafsson tackade på ett bejublat sätt för den uppskattning som kommit honom till del.

Vid Forsviks bruk delades priset ut i samband med att sommarsäsongen inleddes Annandag Pingst. Vid den mycket välbesökta offentliga delen höll författaren Jan Guillou ett föredrag och förklarade utställningen "I Arns tid" öppnad. Medverkade gjorde också Gundegabaletten och Skara domkyrkokör.

I Stadshuset i Falköping mottog skådespelaren Marika Lagercrantz priset å sin fars vägnar. Hon framförde till pianoackompanjemang en rad av Olof Lagercrantz dikter och berättade om episoder i hans liv. Medverkade gjorde också författarna Björn Ranelid och Lars-Olof Franzen. Den senare tecknade porträttet av Lagercrantz som kulturredaktör och chefredaktör på Dagens Nyheter. Den förre beskrev på ett mycket personligt sätt med en oförliknelig ordkaskad Lagercrantz stora betydelse som stilist, oöverträffad biografiförfattare och inspiratör för yngre kollegor.

I och med detta upphörde vårsammankomsterna och Hedersskaraborgarna har uppmärksamrats vid Högtidssammanträdena.

Orationer och föreläsningar

I anslutning till Högtidssammankomsten ska orationer hållas över ett ämne som främjar den skaraborgska identiteten, till exempel över någon kulturpersonlighet eller historisk händelse med anknytning till Skaraborg. Vid de sammankomster som hittills gått av stapeln har varje gång åtminstone någon oration framförts. Vid det konstituerande sammanträdet höll ledamoten Lars Fimmerstad ett spirituellt anförande om den skaraborgska identiteten. Varnhems klosterkyrka utgjorde en naturlig bakgrund för ledamoten Sören Holmbergs oration om Birger Jarl vid Högtidssammankomsten 1999. Där slog han fast att den så kallade Västgötaskolan har rätt. Riksbygget Sverige skapades med initiativ och utgångspunkt från Västergötland och våra skaraborgska trakter. Ledamoten Åsa Brandt talade vid sammankomsten i Skara år 2000 med utgångspunkt från Akademiens valspråk Snille och blix på ett målande sätt om sin uppväxt i trakten av Mariestad. I Skövde framfördes 2001 två orationer om Akademiens förgrundsgestalt Johan Henric Kellgren. Ledamoten Jan Mårtenson erinrade om 250-årsminnet av Kellgrens födelse och undertecknad höll ett fördrag betitlat "Johan Henric Kellgren och Skaraborg".

I och med att Högtidssammankomsten flyttats till Skövde högskola, har orationerna ersatts av två föreläsningar.

Årsböcker

Från början fanns en ambition att ge ut en årsbok. Tre årgångar av *Snille och Blixt* såg också dagens ljus, men först 2012 hittade vi ett bättre alternativ i form av en temabok, där Akademiens ledamöter får skriva fritt om ämnen som i görligaste mån håller sig inom titelns ramar. Utgivningen har möjliggjorts av generösa bidrag från framför allt Grevillis fond men också från Kungl. Patriotiska sällskapet och i något fall av enskilda ledamöter.

Hemsida

Under slutet av 2018 kommer Akademien att få en egen hemsida.

Karl-Erik Tysk

FÖRFATTARNA

ÅSA BRANDT är glaskonstnär, född 1940 i Mariestad och utbildad vid Konstfackskolan, Gerrit Rietveld Academie i Amsterdam och Royal College of Art i London. 1968 startade hon Europas första studioglashytta i Torshälla. Hon är representerad på bland annat Nationalmuseum, Hokkaido Museum of Modern Art i Japan, Coming Museum of Glass i USA, The National Museum of Modern Art i Tokyo, Sveriges Glasmuseum i Växjö samt Eskilstuna Konstmuseum.

LARS BÄCKSTRÖM, född 16 mars 1953 i Uddevalle, är en svensk vänsterpartistisk politiker, lärare och ämbetsman. Bäckström var riksdagsledamot 1988–2006 (Västra Götalands läns västra valkrets). Han var vänsterpartiets gruppleadare i riksdagen 1996–2006 samt dess talesman i ekonomisk-politiska frågor. Från 2004 till 2008 var Bäckström styrelseordförande i Post- och telestyrelsen. Den 21 januari 2008 tillträdde han som landshövding i Västra Götalands län. Han innehade detta ämbete till den 20 januari 2017.

SÖREN HOLMBERG är professor emeritus i statsvetenskap vid Göteborgs universitet, mest känd från SVT:s valvakor varje valår. Han forskar om väljarbeteende, representativ demokrati och kvalitet

i samhälleliga styrsystem och är fortfarande verksam inom SOM-institutet, QoG-institutet och Valforskningsprogrammet. Han är uppvuxen i Skövde; släkten Holmberg härstammar från Ljungstorp ovanför Varnhem – mitt i Svea rike.

BENGT KNUTSSON, född 1936 i Lidköping och uppvuxen på Kålland, är docent i semitiska språk (arabiska, hebreiska etc.). Han har tjänstgjort vid universiteten i Lund, Stockholm och Göteborg och har långvarig erfarenhet av Mellanöstern och Nordafrika som institutschef och diplomat (Jerusalem, Istanbul, Kairo, Alexandria). Hans senaste böcker är *Arabiska visdomsord* (2011) och *Jag minns mitt Jerusalem* (2014).

BARBRO LENNÉER AXELSON, född i Skövde 1943, är universitetslektor i psykosocialt arbete vid Göteborgs universitet och även flitig föreläsare för både fackpersoner och en bredare allmänhet. Hon är också författare till ett flertal böcker, bland annat boken *Förluster: om sorg och livsomställning* och boken *Konflikter*. Barbro har även ett mångårigt internationellt engagemang kring frågor om relationer, jämställdhet, sexualitet och mänskliga rättigheter.

JAN MÅRTENSON, född i Tidaholm 1944, nu bosatt i Malmö, har givit ut 26 böcker, diktsamlingar och romaner, nu senast memoarboken *Som det kan bli* (2009) och diktsamlingen *Dikter inifrån* (2008) och *Tid*

att älska (2013). I 30 år var han knuten till tidningen Arbetet och har sedan arbetat som frilansjournalist. Innan hans deckarskrivande namne debuterade utgav han två böcker och är därför med rätta Den Ursprunglige Jan Mårtenson.

CARL HENRIK OHLSSON, född 1953, blev agonom vid SLU 1978. I tjugo år var han verksam vid Hushållningssällskapet Skaraborg, varav de tolv sista som vd. 1997 blev han vd för Länsförsäkringar Skaraborg i arton år fram till sin pensionering 2015. Carl Henrik har under sitt yrkesverksamma liv bl a varit styrelseledamot i Sveriges Lantbruksuniversitet, ordförande i Handelskammaren Skaraborg, styrelseledamot i Högskolan Skövdes styrelse och utsetts till Årets Skaraborgare av Radio Skaraborgs lyssnare 1995. Han har för närvarande fortsatta uppdrag som vd i Skaraborg Invest AB, ordförande i Next Skövde Destinationsutveckling AB, samt styrelseledamot i Vara Konserthus.

HELENA STÅLNERT, född 1951 i Ulricehamn. Hon var verksam som journalist 1975–2005 och arbetade bland annat på Aftonbladet, Ekot, Råd & Rön, Svenska Dagbladet och Veckans Affärer. Hon kom till Aktuellt 1987, där hon varit programledare, politisk reporter, ekonomisk reporter och utrikeskorrespondent i Bryssel. Stålnert har lett partiledarutfrågningar och ekonomidebatter i samband med flera politiska val. Hon var chef för Aktuellt-redaktionen

(2001–2005). Hon var kommunikationsdirektör i stålkoncernen SSAB (sedan hösten 2007) och har haft samma uppdrag i flyg- och försvarsföretaget Saab AB (2005–2007) och är numera rådgivare i det egna bolaget Stålnert Kommunikation AB, ordförande i Förvaltningsstiftelsen för SR, SVT och UR och ordförande för styrelsen för Institutet för mediastudier.

KARL-ERIK TYSK, född i Mariestad 1946. Vid sidan av sitt yrke som präst har han arbetat med handledning, botanik och internationella kontakter med framför allt Gammalsvenskby i Ukraina, Polen, Östtyskland och Pakistan. Inom dessa områden har han gett ut ett flertal skrifter, senast i handledning *Der fremtiden blir til* (2013).

ARNE ZETTERSTEN (1934–2015) var professor vid Köpenhamns universitet. Han samarbetade i Oxford med J.R.R. Tolkien och hans författarskap rörde främst varianter av engelska språket och litteraturen. Variantstudierna ledde till expertis inom pidgins, kreolspråk, globish, öspråk och datorbaserad inläring. Han var president för Internationella föreningen för universitetsprofessorer i engelska och för International Council of the English-Speaking Union.

SKARABORGS AKADEMI LEDAMÖTER

1. Lars Bäckström
2. Carl Henrik Ohlsson
3. Sören Häggroth
4. Marianne Ahrne
5. Maria Küchen
6. Trygve Carlsson
7. Helena Stålnert
8. Sören Holmberg
9. Barbro Lennéer Axelson
10. Jan Mårtenson
11. Bengt Knutsson
12. Per Bergström
13. Madelene Sandström
14. Åsa Brandt
15. Lars Niklasson
16. Vakant
17. Hanna Fahl
18. Karl-Erik Tysk

HEDERSSKARABORGARE

Sixten Bengtsson (1998)

”För att han mer än någon annan spridit glans över det västgötska språket och fångat den skaraborgska karaktären”

Robert Gustafsson (1999)

”För sin blixtrande scenkonst som snillrikt för den skaraborgska humorn vidare”

Jan Guillou (2000)

”För att han genom sina tre böcker om Arn satt Skaraborg i blyxtbelysning”

Olof Lagercrantz (2001)

”En av 1900-talets skarpaste pennor, både fruktad och älskad”

Birger Jarl och Stefan Jarl (2002)

”Att de stannat inom länets gränser”

Kronprinsessan Victoria (2003)

”Till en ambitiös hertiginna av Västergötland som vi gärna ser ofta i Skaraborg”

Jörgen Fogelquist (2004)

För att hen gett Skaraborg en central plats i konsten”

Kristina Lugn (2005)

"För sin poetiska ordkonst, fylld av humor och svärta med ett stänkt av skaraborgskt fullifaneri"

Mustafa Can (2006)

"För att han gett livet en högre puls och vidgat gränserna i Skaraborg, både inåt och utåt"

Lennart Jörälv och Lars-Erik Linnarsson (2007)

"Till två litterära pöjkar på slätta mellan Väner och Vättern"

Per Oscarsson (2008)

"För en livslång, fullödig gärning inom film- och scenkonst i förening med kärlek till den skaraborgska hembygden, manifesterad i över fyrtio års bosättning här"

Erik Andersson (2009)

"För att han med historiskt engagemang, humor och berättarglädje har levandegjort det skaraborgska i fiktionens värld"

Carina Burman (2011)

"För att hon i sin forskning såväl som i fiktion fördjupat bilden av Johan Henric Kellgren"

Frans Helmerson (2012)

"För att han dragit cellostråken från Skaraborg ut i världen"

Gert Wingårdh (2013)

”En skaraborgare på arkitektoniskt språng”

Gunilla Pontén (2014)

”För en europeisk modegärning med ursprung i Skaraborg”

Thomas G:son (2015)

”För sina texter och sin musik från Skaraborg som erövrat Europa”

Sivan Johansson (2016)

”För att hon gjort Skaraborg till ett ostcentrum”

Lenny Clarhäll (2017)

”För att han gett nya rymder åt den skaraborgska rymden”

Maria Vretemark och Tony Axelsson (2018)

”För att de med arkeologins hjälp har fördjupat Skaraborgs medeltida historia”

ORATIONER OCH FÖRELÄSNINGAR

1998

Lars Fimmerstad: "Skaraborg"

1999

Sören Holmberg: "Birger Jarl"

2000

Åsa Brandt: "Blixtar i mitt liv"

2001

Jan Mårtenson: "Funderingar kring Kellgren 200 år"

Karl-Erik Tysk: "Johan Henric Kellgren och Skaraborg"

2002

Jan Mårtenson: "Mellan Tidaholm och världen"

Olof Buckard: "Humor i humanismen"

2003

Sven G. Linder: "Skaraborg och världen"

Lena Holmstrand-Krüger: "Sveriges äldsta kulturhus – 40 år i det Skönas tjänst"

2004

Niklas Schiöler: "Mitt hem är min Skaraborg"

2006

Bengt Knutsson: "Västgötsk dialekt och mentalitet lärde mig förstå orientens språk och dess människor"

2007

Arne Zettersten: "Månsing, västgötaknallarnas hjälpspråk"

2009

Lennart Lönngren: "Skaraborgska ortnamn på min levnadsbana"

2011

Erik Andersson: "Den larmande hopens dal" och "Inland, utland"

Carina Burman: "Kellgren och jag"

2012

Arne Zettersten: "Från Lichöpenglish till Globish: Mikrokosmos till makrokosmos"

2013

Helena Stålnert: "Snille och blix – valspråk"

Bengt Knutsson: "Jesus och Muhammed, forskningsarbete, Arn-väckelsen och *Stola rediviva* – en betraktelse om tron"

Bengt Knutsson: "Slump eller determinism"

2014

Åsa Brandt: "Varför Åsa Brandt från Lyrestad startade Europas första studioglashytta"

Karl-Erik Tysk: "Mellan öst och väst – Ukraina från ett Gammalsvenskbyperspektiv"

2015

Sören Holmberg: "Hur står det till med demokratin i världen"

Barbro Lennéer Axelson: "Att vässa klorna – eller sopa under mattan. Om bättre och sämre konflikt-hantering"

2016

Intervju med Jan Mårtenson

Sören Holmberg: "Det amerikanska presidentvalet"

2017

Hanna Fahl: "Melodifestivalens 60-åriga historia"

Lars Bäckström: "Skaraborg i dåtid, nutid och framtid"

LÄNSFÖRSÄKRINGAR SKARABORGS PRIS TILL BÄSTA AVHANDLING VID HÖGSKOLAN I SKÖVDE

2001

Jan Oscarsson, *Enhanced Virtual Manufacturing. Advanced digital mock-up technology with simulation of variances*, De Montfort 2000.

2002

Ulf Wilhelmsson, *Enacting the Point of Being. Computer Games, Interaction and Film Theory*, Copenhagen 2001.

2003

Tyrone Martinsson, *Photographic Archeology and Nils Strindberg's Photographs from the Andrée Polar Expedition 1896-1897*, London 2003.

2004

Ingrid Bergh, *Pain in the elderly – Rating scales, prevalence and verbal expression of pain and pain relief*, (sammanfattning), Göteborg 2003.

2007

Svante Alfredsson, *Constitutive behaviour and fracture of adhesive layers: inverse methods and energetic balance*, (sammanfattning), Göteborg 2004.

2009

Paul Hemeren, *Mind in Action*, Lund 2008.

2012

Anna Syberfeldt, *A multi-objective evolutionary approach to simulation-based optimization of real-world problems*, Leicester 2009.

2013

Catharina Gillsjö, *Older adults' conception of home and experiences of living with long-term musculoskeletal pain at home*, Kingston 2012.

2014

Henrik Svensson, *Simulations*, Linköping 2013.

2015

Anna-Sofia Alklind, *Facilitation Matters – A framework for instructor-led serious gaming*, Skövde 2014.

2016

Margaretha Larsson, *Tonårsflickors hälsa – att stödja och stärka*, Växjö 2014.

Jesper Holgersson, *User participation in public e-service development: guidelines for including external users*, Skövde 2014.

2017

Erik Brolin, *Anthropometric diversity and consideration of human capabilities: Methods for virtual product and production development*, Göteborg 2016.

Lotten Svensson, *A resource-based view on collaboration between firms and local partners in a non-urban Swedish context*, Enschede 2016.

SKRIFTER UTGIVNA AV SKARABORGS AKADEMI

1. Snille och Blixt I, 2003
2. Snille och Blixt II, 2004
3. Snille och Blixt III, 2009
4. Mitt Skaraborg, 2012
5. Från Beowulf till Stikkan Anderson, 2013
6. Samma grogrund – olika blomning, 2014
7. Från Skaraborg till evigheten, 2015
8. Skaraborgare – finns dom?, 2016
9. Mål i mun, 2017
10. Berättarkonst, 2018